

Přeloženo z anglického originálu „The Five Major World Religions“

© Chuck May, vydaného Relational Concepts, Grand Rapids, Michigan, USA.

© Rozvoj Rodiny, 2007

Překlad: Radmila Navrátilová

Grafická úprava a sazba: Josef Tůma

Tisk: Josef Tůma

Obsah

Úvod a metoda hodnocení.....	3
Hinduismus.....	4
Judaismus.....	9
Buddhismus.....	16
Křesťanství.....	24
Islám.....	30
Přílohy	
A. Odpovědi na „Opakování“.....	37
B. Poznámky.....	40

Úvod

Podstata náboženství

V dnešním světě existuje mnoho náboženství, která se vydávají za ta pravá. V průběhu celých dějin lidstva se všechny známé kultury vyznačovaly nějakým náboženským přesvědčením. Platí to jak o technicky nejvyspělejších kulturách moderního světa, tak o kulturách, jež nikdy nepoznaly elektřinu, auta či dokonce tištěné slovo. Všude, kde žijí lidé, najdete také náboženství. (Viz publikaci *Science, Religion, and the Creation-Evolution Controversy*, která se zabývá studiem relačních koncepcí.) Zdá se, že náboženství nebo tendence k náboženským úvahám je neoddělitelnou součástí lidské bytosti. Ve slovníku *American Heritage Dictionary* (Second College Edition, 1985) najdeme tuto definici náboženství:

1. a) Víra v nadpřirozenou moc, která je uznávána jako tvůrce a vládce vesmíru, a úcta vůči ní, b) specifický integrovaný systém tohoto vyjádření, např. *hinduismus*. 2. Duchovní nebo emocionální přístup člověka, který si uvědomuje existenci nadpřirozené moci či mocí. 3. Cíl sledovaný s horlivou nebo vědomou oddaností.

Tak jako je pravda, že každý člověk je v jádru náboženský, platí i to, že každé náboženství je ve své podstatě výlučné. Znamená to, že každé z nich se vydává za to jediné skutečně pravé. Můžeme to vidět v průběhu staletí na mnoha válkách, které se vedly ve jménu náboženství. Dokazuje to i fakt, že stoupenci každého náboženství se věnují jak šíření (evangelizaci), tak obraně své víry (apologetice). Náboženské války, evangelizace a apologetika nemají žádný logický základ, pokud člověk, který se do nich pouští, není přesvědčen o tom, že jeho náboženství je to pravé a všechna ostatní jsou alespoň částečně falešná.

Pět hlavních světových náboženství

Historicky lidé rozlišují pět hlavních náboženství. Z nich vyšly stovky různých sekt a kultů. K těm pěti hlavním patří hinduismus, judaismus, buddhismus, křesťanství a islám.

Tento studijní materiál sleduje dva cíle:

- 1) shrnout historii a věrouku každého z těchto pěti hlavních náboženství a
- 2) zhodnotit každé z nich z hlediska jejich pravdivosti a nerozpornosti

Při hodnocení jednotlivých věroučných systémů posoudíme jejich silné a slabé stránky tím, že odpovíme na čtyři otázky, které jsou pro lidstvo naprosto zásadní:

- 1) Co je **původem** všech věcí?
- 2) Co dává životu **smysl**?
- 3) Co je základem (pokud nějaký existuje) lidské **morálky** (dobra a zla)?
- 4) Co je konečným **údělem** člověka a vesmíru?

Ti, kdo se pustí do studia této knihy, by po jejím přečtení měli mít všeobecné znalosti o tom, co každý z těchto systémů **učí o Bohu, spasení, člověku, hříchu a dalších základních tématech náboženství.**

Hinduismus

Úvod

Jedna z nejjednodušších definic hinduismu by mohla znít, že se jedná o náboženské přesvědčení a praktiky, které se nejvíce rozšířily v Indii.¹ Hinduismus se vyznačuje širokou škálou náboženských vyznání, z nichž je většina panteistických. (Zájemcům o podrobnější studium panteismu doporučujeme publikaci *Why Christianity*, která se zabývá studiem relačních koncepcí.) Hinduismus není pouze jeden z nejstarších náboženských systémů, ale také jeden z nejkompexnějších. V průběhu dějin z hinduismu vzešlo mnoho různých sekt s odlišnými věroukami. Proto je obtížné vytvořit přesný obraz hinduismu, aniž bychom vzali v úvahu dlouhé období historie a komentáře.²

Nejedná se o jedno náboženství, ale spíše o skupinu náboženství... Hinduismus se mění... Hinduismus je celý komplex náboženských přesvědčení a institucí, jež se objevují od doby, kdy vznikly starověké (a nejposvátnější) spisy – védy – až dodnes... Hinduisté mají k dispozici mimořádně velký výběr náboženských vyznání a praktik: mohou být (použijeme-li západní terminologii) panteisty, polyteisty, monoteisty, agnostiky, dokonce i ateisty.³

Poněvadž je hinduismus tak komplexní, nebudeme schopni se soustředit na všechny detaily tohoto věroučného systému, pokusíme se však zjistit, čemu většina z 900 milionů hinduistů věří.

Historie

Na hinduismus dnešní Indie působily tři vlivy. V období 1500 – 700 př. Kr. pronikly na indický poloostrov indoevropské národy z Ruska a střední Asie, které s sebou přinesly své náboženství, známé jako **védismus**. Druhý vliv přišel z blízkého Íránu, když se jeho původní jazyky smísily se sanskrtem Indoárijců z Ruska a střední Asie. Třetí vliv vyšel z náboženských představ domorodců, kteří žili v oblasti Indie.

Védismus uctíval oheň a zastával názor, že čistota pochází z ohně. Tato prastará představa asi silně ovlivnila praxi kremace zemřelých a pozdější vznik doktríny o reinkarnaci.

Dějiny hinduismu se zpravidla dělí do čtyř období:

1. **prevédské** (3000 – 1500 př. Kr.)

Během této epochy převládal mezi obyvateli údolí řeky Indu animismus (víra, že do všech věcí, lidí, kamenů, psů, ryb, rostlin atd. je vložena životní síla, duše nebo mysl).

2. **védské** (1500 – 700 př. Kr.)

V tomto období došlo k většině nájездů ze strany indoevropských národů, které s sebou přinesly literaturu, jež ovlivnila hinduistické myšlení. Tehdy také nastal největší rozvoj hinduistického polyteismu a vznikl kastovní systém.

3. **upanišádské** (700 – 200 př. Kr.)

Výraz „upanišád“ znamená doslova „sedět někomu u nohou“. Právě v tomto období se hinduismus nejvíce transformoval do podoby, jakou má dnes. Rozvinulo se hinduistické učení o askezi a reinkarnaci, začal se objevovat vztah guru/učedník, docházelo ke vzpourám proti rituálům védské éry. Mnozí odmítli autoritu bráhmanů (kněží) a následovali nějakého guru, který jim mohl ukázat východisko z koloběhu reinkarnace (tzv. samsára). Nejlepším příkladem neortodoxního askety, který mohl druhé vyučovat o cestě k osvícení, byl Gautama Buddha (viz buddhismus).

4. Čtvrtá epocha začala přibližně kolem r. 200 př. Kr. a trvala do r. 200 po Kr. V tomto období došlo k návratu k védským textům. Bůh Bráhma získal převahu nad méně významnými bohy. Přední postavení v hindském panteonu zaujala trojice bohů, kteří byli zosobněním neutrálního brahmanu, totiž Brahma, Višnu a Šiva (stvořitel, ochránce a ničitel).

Vývoj hinduismu v r. 200 po Kr. neskončil, ale je velmi obtížné ho kategorizovat. Během několika málo staletí vzniklo velké množství kultů a sekt, jejichž stoupenci uctívali stovky různých božstev.

Kolem r. 1000 po Kr. se začal hinduismus stavět nepřátelsky vůči buddhismu a hrozily mu útoky ze strany muslimů (viz pojednání o islámu). Muslimové sídlili převážně v severní Indii, zatímco hinduismus se rozšířil především na jihu.

Západnímu světu se hinduismus poprvé představil na sklonku 19. století. Svůj vliv prosazoval především prostřednictvím různých sekt. K nejvýznamnějším z nich patřil sikhismus, který ovlivňoval Západ v 19. a 20. století.

Je velmi nesnadné systematicky uspořádat hinduismus během jeho historického vývoje. Jak jsme se už zmínili, jeho věrouka souvisí s animismem, panteismem, polyteismem i teismem. Kvůli těmto odlišným a dokonce i protichůdným postojům se na hinduisty pohlíží jako na ty, kdo považují všechna náboženství za pravdivá.

Věřouka

Hinduismus prošel v průběhu dějin pozoruhodným vývojem a přestože existují stovky hinduistických sekt, jež se vyznačují osobitými rysy, které je vzájemně odlišují, u většiny z nich zůstávají určité komponenty beze změny.

Bůh

Základní pojetí boha je brahman – neosobní duchovní prazáklad všeho veškerenstva, životní princip či síla, která se nachází ve všem, co existuje. Hinduismus se kloní k **monismu** (přesvědčení, že veškerá realita má jednu nebo tutéž podstatu), podle něhož vše, co existuje, vychází z téže podstaty, kterou je brahman. Toto náboženství je však také **polyteistické**, neboť prosazuje uctívání celé řady méně významných božstev, která jsou součástí této jediné podstaty. Tato podstata je rovněž vyjádřena pluralisticky – v celém materiálním světě – a proto má hinduismus blízko též k **panteismu** (názor, že všechno je bůh a bůh je všechno).⁴ Hinduista nechápe brahmana jako samostatné osobní bytí, ale spíše jako princip života, který zahrnuje vše, co existuje, a skrze nějž a díky němuž je celá realita jeho součástí. Často se mluví o tom, že brahman se projevuje prostřednictvím tří bohů, kteří se jmenují **Brahma** (stvořitel), **Višnu** (udržovatel a ochránce vesmíru – ten je uctíván jako deset samostatných vtělení) a **Šiva** (ničitel). „Tento Bůh je zároveň nekonečný, nesmrtelný, nezničitelný, neosobní, vše pronikající, nejvyšší, neměnný, absolutní a nedělitelný, a zároveň ničím z toho, co bylo řečeno, protože Bůh je nepředstavitelný a nepopsatelný.“⁵

Lidstvo

Většina hinduistů věří, že lidstvo je bůh (brahman), jehož individuální sebevyjádření v jednotlivé bytosti se nazývá **átman**. Lidi obelhává **maja** (kosmický klam) a namlouvá jim, že každý člověk je jedinečné stvoření. Kdyby však člověk dal tyto klamné pocity a myšlenky stranou a meditoval o pravém Já (átman), uvědomí si, že „**átman je brahman**“. Podle hinduismu je smyslem každého náboženství ztotožnit átman s brahman (pravým bohem).

Kastovní systém

Kastovní systém vznikl ve chvíli, kdy Brahma stvořil **manua**, prvního člověka. Z manua vznikly čtyři druhy lidí, jak to určil stvořitel Brahma. Z manuovy hlavy pocházejí **bráhmani**, nejlepší a nejsvatější lidé. Z jeho rukou vzešli **kšatrijové** (vládcové a válečníci). Ze stehien se zrodili **vajšjové** (řemeslníci). A z chodidel pocházejí **šúdrové** (spodina společnosti). Kastovní systém tedy vznikl na základě božského vnuknutí.

Zákon karmy

„Slovo ‚karma‘ doslova znamená ‚čin‘ a týká se lidských skutků a jejich důsledků.“⁶ Hinduista věří, že jeho postavení v životě je determinováno skutky, které udělal v minulosti. Karmanový zákon je učení o morálních důsledcích neboli o odplatě. Čím více dobrých skutků člověk v životě koná, tím víc se blíží k okamžiku, kdy bude vysvobozen z koloběhu neustálého rození a umírání. (Tento cyklus, který by mohl být nekonečný, se nazývá **samsára**. Vysvobození z tohoto cyklu se říká **mókša**.) Naopak každým zlým skutkem se člověk od mókši vzdaluje.

Cílem hinduisty je dosáhnout dostatečně dobré karmy, aby se dostal z koloběhu reinkarnace a dospěl do věčné blaženosti (**nirvány**).⁷

Reinkarnace

„Reinkarnace“ znamená doslova „vstoupit znovu do těla“. Lidská duše se po smrti připojí k jinému tělu a vrací se, aby žila další život.⁸ Postavení dané osoby v příštím životě je určeno jeho karmou. Pokud si člověk uchová dobrou karmu, zlepší si v příštím životě své postavení, a naopak.

Mókša

Pro hinduistu je hlavním cílem jeho existence to, aby byl vysvobozen ze samsáry. Tímto vysvobozením je mókša. Když jí člověk dosáhne, vstupuje do stavu plnosti. Mókši (která by se dala chápat jako „spasení“) lze dosáhnout jedním ze tří způsobů:

1. Cesta poznání (džňánamárğa) – Tato cesta se soustřeďuje především na zjištění, že člověk není samostatná entita, ale součást brahmanu. Individuálnost je iluze. Dokud v ní člověk žije, zůstává v zajetí samsáry. Cesta poznání má člověku ukázat východisko ze samsáry.
2. Cesta skutků (karmamárğa) – Ta spočívá ve vykonávání předepsaných obřadů a plnění povinností a náboženských požadavků.
3. Cesta oddanosti (bhaktimárğa) – Jedná se o oddanost nějakému božstvu, kterou člověk vyjadřuje uctíváním. Tato oddanost, založená na lásce k božstvu, se odráží i v mezilidských vztazích. Zvláštní pozornost této cestě vykoupení věnuje literární dílo **Bhagavadgíta**.

Hinduisté věří, že nakonec všichni dosáhnou mókši a vstoupí do nirvány.

Nirvána

Nirvána představuje poslední stupeň životní pouti člověka. Dosáhne se jí ve chvíli, kdy je duše vysvobozena z pout reinkarnace. V tomto stavu bude lidstvo připojeno k brahmanu. Hinduismus nezná věčné zatracení. Všechny nakonec čeká nirvána.

Posvátné spisy

Hinduistické posvátné spisy vznikaly v rozmezí zhruba 2000 let (1500 př. Kr. – 500 po Kr.). Odrážejí praxi a věrouku, které se formovaly během různě dlouhých období historie hinduismu. Tyto spisy začínají sbírkou vycházející z ústního podání (kolem r. 1500 př. Kr.), známou jako **vědy** (tj. „moudrost“ nebo „poznání“). Obsahuje magické formule a obětní i oslavné hymny k počtě různých hinduistických božstev. Závěrečná část véd se nazývá **upanišády**, kde najdeme syntézu védského učení. Byly složeny v období 800 – 600 př. Kr. Údajně měly vliv na Gautamu Buddhu, zakladatele buddhismu, o čemž svědčí některé základní podobnosti mezi upanišádami a společné rysy s učením mahájánského buddhismu. Upanišády učí víře v panteismus, karmanový zákon a reinkarnaci. Nejznámějším posvátným spisem hinduistů je **Mahábhárata**. Toto dílo se skládá ze 100 000 veršů (ve srovnání s 31 273 verši v Bibli) a vznikalo v průběhu 800 let dlouhé periody (asi od r. 400 př. Kr.). V Mahábháratě se nachází nejoblíbenější hinduistický text vůbec – **Bhagavadgíta** (zvaný též **Gíta**). Obsahuje příběh o princovi a bojovníku **Ardžunovi** a jeho vozataji Kršnovi, jímž je ve skutečnosti bůh Višnu.

Hodnocení hinduismu

Některé vnitřní rozpory hinduismu se objeví, porovnáme-li boha Gítu s bohem ranější védské literatury. Bůh popsáný v Bhagavadgítě je osobní a podobá se monoteistickému bohu (pouze jeden bůh, který je osobní a není součástí stvoření). Ve starších védských textech však vidíme spíše panteistické pojetí boha (vše, co existuje, je bůh).

Jelikož je hinduismus převážně panteistické náboženství, vyznačuje se stejnými formálními chybami a podléhá týmž omylům jako panteistický pohled na svět. (Podrobný rozbor panteismu a jeho omylů viz publikace *Why Christianity*, která se zabývá studiem relačních koncepcí.) Na tomto místě shrneme jen některé.

Otázky týkající se podstaty boha a člověka

Panteismus je sám o sobě rozporuplný. Absolutní panteista prohlašuje: „Já jsem Bůh.“ Bůh je však neměnné absolutno. Lidstvo ovšem prochází procesem změny, kterému se říká „osvícení“. Jak by tedy člověk mohl být bohem, když se člověk mění, zatímco bůh ne?⁹

Hinduista tvrdí, že svět není reálný, je to maja (iluze). Ale jak to může vědět? Je-li svět iluze, jak vůbec dokážeme rozeznat realitu od fantazie? Pokud to, co považujeme za reálné, ve skutečnosti takové není, jaké reálné měřítko bychom mohli použít k tomu, abychom usoudili, že tento svět není reálný? Podle panteistů

neexistuje individuální mysl. I ona je aspektem iluze (mája), a tudíž neposkytuje základnu pro vysvětlení této iluze. Je-li však mysl součástí iluze, nemůže stanovit bázi pro vysvětlení této iluze.

Otázky týkající se vzniku světa

Hinduista stejně jako žádný panteista nedokáže adekvátně odpovědět na otázku o vzniku světa. Hinduista říká, že bůh je nekonečný, nicméně nějak sdílí své bytí se stvořením. (Pro hinduistu je stvoření *ex deo* – z boha, na rozdíl od křesťanské představy o stvoření *ex nihilo* – z ničeho.) V důsledku toho vzniká závažný problém, neboť panteista hlásá, že bůh je roven stvoření (všechno je bůh). Jak ale může něco konečného (stvoření) být nekonečné (bůh)? To není logicky možné. Snaží-li se hinduista tomuto problému vyhnout tvrzením, že konečný svět není reálný, i když existuje, dělá z boha limitovanou a nereálnou bytost, protože všechno je bůh.

Hinduista má také problém s původem člověka a iluze tohoto světa. Jestliže je bůh věčný, neměnný a absolutní, odkud se vzala iluze tohoto světa a jednotlivý člověk? Zdá se, že iluzi nelze vysvětlit, protože je-li každý člověk skutečně bohem (átman je brahman), jak může být bůh oklamán iluzí?

Když to shrneme, docházíme k závěru, že hinduista stejně jako všichni panteisté nedokáže adekvátně zodpovědět otázku vzniku člověka nebo vesmíru.

Otázky týkající se smyslu života

Pro hinduistu je život vlastně beze smyslu. Jelikož dobro a zlo ve skutečnosti neexistují (viz níže „Otázky týkající se morálky“), nezáleží na tom, jestli se člověk rozhodne žít jako Matka Tereza a ne jako Hitler. Cílem života hinduisty je totiž dosáhnout mókši, ale zdá se, že ani to nemá žádný objektivní význam, protože podle hinduismu nakonec do tohoto stavu dospějí všichni. Brahman je neosobní absolutno, ale hinduista nemůže spoléhat na to, že v tom (něm) najde smysl svého života. V brahmanu totiž neexistují správné a špatné věci, dobro či zlo, poněvadž všechno je brahman a představa o tom, co je dobré a co zlé, v nás vzniká díky iluzi naší mysli. Hinduisté nakonec musí hledat smysl života v řádu svého kastovního systému nebo v tom, že se vydají některou z cest vedoucích ke spasení (osvícení).

Otázky týkající se morálky

Jestliže zlo není skutečné, jak je hinduista přesvědčen, co potom záleží na tom, jestli člověk miluje či nenávidí, zabíjí nebo projevuje soucit, chválí či proklíná? Neexistuje-li absolutní morální rozdíl mezi těmito činy, pak neexistuje ani absolutní morální zodpovědnost. Krutost a laskavost jsou nakonec totéž.

Přesvědčení, že zlo je iluze, není pouze filozoficky nezdravé, ale i neudržitelné. Dokonce i panteista se snaží vyhnout bolesti a rozhlédne se na obě strany, než přejde přes cestu. Uvědomuje si totiž, že když ho srazí autobus, není to totéž, jako když do něj autobus nenarazí.

K této otázce použil velmi dobrou ilustraci Francis Schaeffer:

Jednou jsem v Cambridge mluvil ke skupině lidí v pronajatém bytě mladého Jihoafričana. Mezi přítomnými byl i jeden mladík z Indie, který pocházel ze sikhského prostředí, ale co se týče náboženství byl hinduista. V jistém okamžiku začal napadat křesťanství, ve skutečnosti však nechápal problémy svého vlastního přesvědčení. Zeptal jsem se ho tedy: „Nemám pravdu, když povím, že podle tvého přesvědčení je krutost vlastně totéž co laskavost, že mezi nimi není žádný podstatný rozdíl?“ Souhlasil... Student, v jehož pokoji jsme se sešli, evidentně jasně pochopil důsledky toho, co hinduista právě přiznal, zvedl konvici s vařící vodou, kterou chtěl použít na přípravu čaje, a stál s ní nad Indovou hlavou. Muž vzhledl a zeptal se ho, co to dělá. Afričan s chladnou a přesto laskavou rozhodností odpověděl: „Mezi krutostí a jejím opakem není žádný rozdíl.“ Načež se hinduista zvedl a odešel.¹¹

Je nepopíratelným faktem, že absolutní morálka existuje. Hinduismus ve svých pokusech zodpovědět otázky týkající se morálky selhává.

Otázky týkající se konečného údělu

Jak jsme se již zmínili, hinduisté věří, že musí prostřednictvím jedné z cest vykoupení dosáhnout mókši (spasení), což je vysvobodí ze samsáry (koloběhu reinkarnace) a uvede do nirvány. V tom okamžiku dojde k jejich sjednocení s brahmanem, což je plnost a dokonalé štěstí. Když se však člověk důkladně zamyslí nad hinduistickou doktrínou o osudu, zdá se, že vyvstane více otázek, než kolik se najde odpovědí. Především: Odkud může člověk vědět, jaká je nirvána? Brahman totiž nemluví, takže nemůže hinduistovi sdělit, že nirvána představuje plnost a dokonalé štěstí.

Brahman je neosobní síla, kterou podle hinduistických učenců nelze poznat ani o ní nic pozitivního tvrdit. Díky čemu se tedy tato neosobní síla stává šťastnou a blaženou? Jak hinduista ví, že nirvána je něco žádoucího a ne zavrženého?

Za druhé: I kdybychom připustili, že nirvána je stav dokonalého štěstí, po němž bychom měli toužit, co člověku poskytuje jistotu, že v ní zůstane, až jí jednou dosáhne? Podle hinduismu átman = brahman (člověk = bůh) a tak tomu vždycky bylo. Co potom způsobilo, že jednotliví lidé trpí iluzí vesmíru a ztrácejí svou identitu s brahmanem? A je zde ještě důležitější otázka: Co má hinduistu, který se již jednou spojil s brahmanem, ochránit, aby znovu netrpěl stejnou iluzí a nemusel tento cyklus opakovat?

Shrnutí

Hinduismus nezodpovídá adekvátně čtyři nejdůležitější otázky, s nimiž se potýká každý člověk. **Poněvadž se jedná o panteistické náboženství, dopouští se všech omylů panteismu. Stručně řečeno, hinduismus je nepravdivý, protože neodpovídá realitě a obsahuje mnoho vnitřních rozporů, a tudíž nevytváří logicky uspořádaný systém.**

Opakování

Ke každé z prvních čtyř otázek nabízíme tři odpovědi. Zakroužkujte z nich tu, kterou považujete za správnou. Potom vyhledejte autorovy odpovědi v příloze A, abyste zjistili, která z nich je správná a proč ty zbývající správné nejsou.

1. Většina hinduistů je ohledně podstaty boha přesvědčena, že

- A. bůh je totožný s vesmírem.
- B. bůh existuje mimo vesmír.
- C. žádný bůh není.

2. Podle hinduismu jsou dobro a zlo

- A. absolutna a protiklady, jež vycházejí z boží podstaty.
- B. iluze – neexistují.
- C. skutečné, ale nepoznatelné.

3. Hinduismus hlásá, že cílem života je

- A. podřídit se boží vůli.
- B. řídit se pravidly své kasty.
- C. dosáhnout mókši – vysvobození z koloběhu reinkarnace.

4. Které z následujících tvrzení svědčí o vnitřních rozporech hinduismu?

- A. Člověk získává spasení tím, že dojde na konec jedné ze čtyř cest.
- B. Kastovní systém.
- C. Zákon karmy, který se vztahuje k podstatě brahmanu.

5. Spojte čarou hinduistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

átman	zákon mravních důsledků
Brahma	duše nebo Já člověka
mókša	nejoblíbenější hinduistické posvátné spisy
samsára	hinduistický bůh stvořitel
karma	bůh udržovatel a ochránce vesmíru
Bhagavadgíta	koloběh reinkarnace

Višnu	vysvobození z koloběhu reinkarnace
monismus	bůh ničitel
Šiva	presvědčení, že veškerá realita má stejnou podstatu

Judaismus

Úvod

Judaismus je známý jako židovské náboženství. V dnešní době žije na světě přibližně 14 milionů Židů. Měli bychom však dělat rozdíl mezi současným a starozákonním judaismem. Judaismus dneška je známý jako „rabínský judaismus“, který se odvolává na náboženství rabínů, jež se vyvíjelo zhruba od r. 500 př. Kr. a systematizovalo po r. 70 po Kr. Starozákonní judaismus začal povoláním Abrahama v Genesis 12 a pokračoval do babylonského zajetí v 6. století př. Kr. Ve srovnání s rabínským judaismem se od něho v mnohém liší.

Cílem tohoto studia je soustředit se na věrouku a praxi současného (rabínského) judaismu. V tomto schématu nelze křesťanství považovat za dceřiné náboženství judaismu – podle přesnějšího popisu se spíše jedná o vztah sesterský. Jak rabínský judaismus, tak křesťanství se vydělily z náboženství starozákonních Židů.¹

Tradiční (ortodoxní) judaismus se vydává za jediné pravé Boží náboženství a hlásá, že pouze Židé jsou vyvoleným Božím národem. Judaismus prošel během své historie celou řadou změn. Na jeho vývoji se významným způsobem podílelo náboženství tří hlavních sekt, jejichž věrouka byla poměrně odlišná. Existuje též rozdíl mezi židovským národem a židovským náboženstvím. Ne všichni Židé se považují za věřící. Mnozí z nich jsou ateisty, agnostiky nebo volnomyšlenkáři. Pokud se však rozhodnou, že budou zbožně žít, zpravidla si zvolí spíše judaismus než nějaké jiné náboženství. Považují judaismus za „své“ náboženství, které je k dispozici pro ty Židy, co se rozhodnou stát jeho vyznavači. Ostatní náboženství jsou pokládána za „cizí/pohanská“ náboženství, jež nejsou pro Židy následováníhodná.²

Historie

Po r. 500 př. Kr. se objevily nové instituce a způsoby života, které odlišily **rabínský judaismus** od náboženství starozákonního Izraele.³ V tomto období vznikly **synagogy** (budovy, v nichž probíhaly bohoslužby a kde se studovalo), úřad **rabína** (vůdce, který představoval náboženskou autoritu) a **ješivy** (náboženské akademie, kde studovali rabíni). Tyto instituce a úřady prostě ve Starém zákoně neexistovaly.

V r. 70 po Kr. Římané zničili jeruzalémský chrám, který představoval hlavní hybnou sílu v rozvoji rabínského judaismu. V důsledku toho skončilo přinášení obětí, neboť podle náboženství starozákonních židů se mohlo obětovat pouze v chrámě. Bez chrámu nemohli ani kněží plnit své obětní povinnosti. Rabíni, kteří byli v minulosti podřízeni kněžím, prorokům a králům, se stali autoritami, jež stanovovaly různé zákony a praktiky normativní povahy.⁴

Rabíni změnili judaismus z obětního systému na systém skutků. Když r. 70 po Kr. zanikl chrám, židé už neměli Bohem určené místo, kam by přinášeli oběti. Rabíni nepřijali fakt, že Kristus zemřel jednou provždy za všechny lidi a stal se smírnou obětí za hřích, a proto byli nuceni hledat lidské řešení tohoto problému. Na základě úvahy, že Bůh by nepožadoval něco, co by nebylo možné splnit (v tomto případě obětování v chrámu), našli náhradní řešení, jak by člověk mohl dosáhnout smíření. Jejich řešením byla trojitá cesta (koncept „slavné trojice“), která nahradila starozákonní systém. Jejimi součástmi jsou **tešuva** (pokání), **cedaka** (spravedlivé skutky) a **tefila** (modlitba). V **ortodoxním judaismu** a **konzervativním judaismu** se tento systém skutků stal základem pro ospravedlnění.

Za alternativní řešení se všeobecně uznává půst na Den smíření, který představuje jakýsi druh „krvavé oběti“, když se tělo v důsledku toho, že nepřijímá potravu ani vodu, „ztrácí“ a doslova mu ubývá síl.

Období 400 př. Kr. až 200 po Kr. bylo svědkem rozvoje ústního zákona, tzv. **mišny** (rabínských komentářů k židovským Písmům). V letech 200 – 500 po Kr. se vytvářela **gemara**, což je sbírka výkladů a doplňků mišny. Prakticky se jedná o komentář ke komentáři k Písmu.⁵ Spojením mišny a gemary vznikl tzv. **talmud** (židovská

sbíрка ústního zákona a tradice). Na talmud se kladl velký důraz, protože upřesňoval zásady běžného života Židů.

Současný judaismus

Judaismus dnešní doby má tři hlavní větve. To, čemu dnešní židé věří, přibližuje následující tabulka. Při jejím používání se nesmí zapomínat na to, že judaismus je náboženstvím skutků, ne přesvědčení.

Je možné být ateistou a zároveň ortodoxním židem, protože navštěvujete ortodoxní společenství. Je totiž mnohem důležitější, jestli člověk žije podle pravidel odnože, k níž patří, než to, čemu věří o Bohu nebo posmrtném životě. Nepředpokládejte tedy, že Žid má určité konkrétní přesvědčení, protože patří k dané větvi.

	Ortodoxní judaismus	Reformovaný judaismus	Konzervativní judaismus
Historie a charakteristické rysy	Počátky ortodoxního judaismu musíme hledat v období babylonského zajetí (6. stol. př. Kr.). Vyznačuje se tím, že klade důraz na tradici a přísné dodržování Mojžíšova zákona, jak ho interpretují rabíni.	Reformovaný judaismus se objevil po vysvození Židů ze života v ghettu na sklonku 18. století v Německu. Snažil se modernizovat judaismus, a tak zabránit asimilaci, která německým Židům hrozila. Reformovaný judaismus klade důraz na etiku a učení proroků.	Konzervativní judaismus je vlastně americké hnutí, jež má své kořeny v 19. století v Německu. Vzniklo jako reakce na to, co někteří považovali za extrémně asimilační tendence reformovaného judaismu, a představuje jakýsi střední proud.
Jiné názvy	tradiční judaismus nebo judaismus tóry	liberální nebo progresivní judaismus	historický judaismus
Názor na Písmo	Tóra, což v podstatě znamená učení pěti Mojžíšových knih, je pravda. Ortodoxní židé tvrdí, že pravý žid věří ve zjevení a božský původ ústního podání i psané podoby tóry. „Ústní tórou“ se myslí různé interpretace psané tóry a vyznavači tradičního judaismu věří, že byla dána Mojžíšovi zároveň s psanou tórou. Tóre se přisuzuje významnější postavení než ostatním knihám židovské Bible.	Reformovaní židé tvrdí, že židovská Bible je dokument vytvořený lidmi, v němž se zachovaly informace o historii, kultuře, legendách a nadějích jednoho národa. Představuje cenný zdroj, z něhož lze odvodit morálku a etiku. Zjevení je stále pokračující proces.	Konzervativci jsou přesvědčeni, že židovská Bible – jak tóra, tak ostatní knihy – obsahuje Boží i lidské slovo. Není inspirovaná ve smyslu tradičního judaismu, ale spíše dynamicky. Zjevení je neustálý proces.
Názor na Boha	Ortodoxní židé věří, že Bůh je spíše duch než hmota. Je to osobní Bůh, který je všemocný, vševědoucí, všudypřítomný, věčný a milosrdný.	Reformovaný judaismus poskytuje prostor různým interpretacím „pojetí Boha“, do něhož se vejdou naturalisté, mystici, supernaturalisté nebo náboženští humanisté. Zastává názor: „Pravda je, že	V konzervativním judaismu je méně ateismu než v reformovaném, ale nejčastěji se Bůh považuje za neosobního, někdy s nějakou vazbou na konečného boha.

		pravdu neznáme.“ Pojetí Boha je nedogmatické a pružné.	
Názor na člověka	Lidstvo je morálně neutrální a inklinuje k dobru i ke zlu. Člověk dokáže nad svými zlými sklony zvítězit a zdokonalovat se vlastním úsilím na základě plnění Zákona.	Lidé jsou v podstatě dobří. Člověk dokáže tento potenciál, který v něm již existuje, realizovat prostřednictvím vzdělání, povzbuzování a vývoje.	Lidé jsou v podstatě dobří, přestože se konzervativci rozhodně nehlásí k humanismu. Dokonalosti lze dosáhnout prostřednictvím osvětlení. Lidstvo je „v partnerském vztahu“ s Bohem.
Názor na Zákon	Zákon představuje základ judaismu. Je autoritativní a dává životu strukturu i smysl. Život v naprosté oddanosti jádru židovského Zákona (halacha) vede k dosažení Boží blízkosti.	Zákon je vyvíjející se a dynamický náboženský kodex, který se přizpůsobuje všem dobám. Stoupenci reformovaného judaismu tvrdí, že když náboženské obřady odporují požadavkům civilizované společnosti, musí se od nich upustit.	Přizpůsobení se současným situacím je nevyhnutelné. Mravní požadavky jsou absolutní; konkrétní pravidla jsou relativní.
Názor na hřích	Ortodoxní židé nevěří v „první hřích“. Člověk hřeší v důsledku toho, že porušuje nařízení Zákona.	Reformovaní židé nevěří v „první hřích“. Hřích je interpretován jako nemoc společnosti. O lidstvu se někdy tvrdí, že má v sobě „božskou jiskru“.	Konzervativní židé nevěří v „první hřích“. Člověk může zhřešit svým nemorálním nebo protispolečenským jednáním.
Názor na spasení	Pro správný vztah s Bohem je nezbytné pokání (víra v Boží slitování), modlitba a poslušné plnění Zákona. „Spasení“ není židovský pojem, protože Židé spoléhají na své výlučné postavení před Hospodinem – nepotřebují spasení.	„Spasení“ se získává zdokonalováním sebe a společnosti. To je společenský pokrok.	Konzervativní židé se přiklánějí k názoru reformovaného judaismu na spasení, ale navíc považují za nutné udržovat židovskou identitu.
Názor na Mesiáše	Mesiáš je lidská bytost, která v sobě nemá nic božského. Obnoví židovské království a nastolí spravedlivou vládu nad celou zemí. Bude soudit a napravit všechno zlo.	Reformovaní židé místo víry v Mesiáše jako osobu nebo božskou bytost upřednostňují koncepci utopického věku, k němuž lidstvo spěje (někdy se toto období nazývá „mesiášský věk“).	Konzervativní židé se v názoru na Mesiáše téměř ve všem shodují s reformovanými.
Názor na posmrtný život	Ortodoxní židé věří v tělesné vzkříšení. Spravedlivé lidi čeká věčná existence s Bohem v „budoucím světě“. Nespravedliví budou trpět, ale ohledně jejich konečného údělu se názory různí.	Reformovaní židé nemají žádnou koncepci posmrtného života. Říká se, že člověk žije dál v tom, co vykonal, nebo v myslí druhých lidí. Někteří vyznačují reformovaného judaismu jsou ovlivněni různými	Konzervativní židé se v otázce posmrtného života přiklánějí ke stanovisku reformovaných židů, nepodléhají však tolik vlivům netradičních myšlenek typu východního mysticismu.

		východními mystickými představami, podle nichž se duše spojují v jednu velkou neosobní životní sílu.	
Rozdíly v synagogálním uctívání	Synagoga je domem modlitby a studia, společenské aspekty jsou vedlejší. Všechny modlitby se odříkávají v hebrejštině. Muži a ženy sedí odděleně. Ten, kdo vede obřad, se dívá stejným směrem jako ostatní přítomní	Synagoga je známá jako „chrám“. Bohoslužba je modernizovaná a zkrácená. Používá se jak angličtina, tak hebrejšтина. Muži a ženy sedí společně. Při bohoslužbě vystupují pěvecké sbory a hraje se na varhany.	Synagoga se považuje za základní instituci židovského života. Změny v bohoslužbě, které jsou uvedeny u reformovaného judaismu, se uplatňují v menší míře.
Složení (Členství) v USA (Zdroj: 1992 American Jewish Yearbook)	6 % ze všech amerických Židů	38 % ze všech amerických Židů	35 % ze všech amerických Židů

Všimněte si, že neexistuje žádný židovský ekvivalent k evangelikálnímu křesťanství, které zdůrazňuje osobní vztah s Bohem. Někdy se v tomto smyslu ortodoxní judaismus chybně vykládá, nicméně judaisté se více starají o to, aby žili podle tradičního chápání Mojžíšova zákona, než o osobní vztah s Bohem.⁶

Židovská Písma a zvyky

Kalendář každoročních svátků

Téměř všichni Židé, bez ohledu na to, ke které větvi judaismu patří, slaví aspoň některé židovské svátky. Mezi ty hlavní patří:

Nejsvatější dny, které najdete v kalendáři v září a říjnu, představují nejslavnostnější období roku a soustřeďují se na smíření s Bohem. Začínají slavností *Roš hašana* (židovský nový rok) a pokračují svátkem *Jom kipur* (Den smíření). *Roš hašana* se vyznačuje tím, že se troubí na dechový nástroj z beraního rohu (*šofar*). *Jom kipur*, který se slaví o 10 dní později, probíhá ve znamení půstu a modliteb k Bohu, kdy Židé prosí za odpuštění hříchů. Po dalších pěti dnech přichází *Sukot* (Slavnost stánků), svátek plný radosti, kdy si lidé stavějí *sukkah* (stánky) a zdobí je ovocem a květinami. *Jom kipur* a *Sukot* mají svůj původ ve Starém zákoně, přičemž během slavnosti stánků si Židé připomínají, jak izraelský národ během svého putování do zaslíbené země bydlel ve stanech.

V listopadu a prosinci Židé slaví *Chanuku*, kdy si připomínají vítězství Makabejských nad pohany, kteří 25. prosince r. 165 př. Kr. znesvětili chrám. V Novém zákoně najdeme o tomto svátku zmínku v Evangelii podle Jana 10,22. Během celého chanukového týdne se každý večer zapaluje další svíčka na sedmiramenném svícnu (*menora*) a jí se bramboráky.

V únoru nebo březnu se slaví *Purim*, jehož součástí je karneval. Židé si tímto svátkem připomínají události popsané v knize Ester.

Pesach, nejznámější židovský svátek, připadá na březen nebo duben a připomíná vysvobození Izraelců z egyptského otroctví, o němž se vypravuje v knize Exodus. Charakteristickým rysem této slavnosti je, že ji

Židé začínají slavnostní večeří (*seder*) a celý týden jedí *macesy* (nekvašený chléb). Poslední Ježíšova večeře s učedníky byla právě *seder*.

Zmíníme ještě svátek *Šavuot* (Svátek týdnů/letnice), který se slaví v květnu nebo červnu a souvisí s jarem a sklizní. Podle tradice právě o letnicích Hospodin předal na hoře Sinaj Izraelcům Zákon.

Životní cyklus

Kromě každoročních svátků existují i různé významné životní události, které charakterizují život většiny Židů. Tři z nich jsou:

- *Obřízka* synů osmého dne po narození – Tomuto obřadu se říká *brit*.
- *Bar micva* (pro chlapce) a *bat micva* (pro dívky – není tradiční) – Obřad při vstupu do světa dospělých ve třinácti letech, jehož součástí je bohoslužba v synagoze a rodinná oslava.
- Židovská svatba se koná pod *chupou* (baldachýnem). Jedním z důležitých momentů je rozbití sklenice, která je zabalena do kusu látky, což symbolizuje zničení jeruzalémského chrámu.

Běžný způsob života

Mnozí Židé dodržují *sabat*, den odpočinku, který začíná v pátek po západu slunce a končí západem slunce v sobotu. Někteří připevňují na zárubně dveří *mezuzu* (malou krabičku s různými částmi Písma) nebo jedí *košer* (při přípravě potravin se řídí židovskými náboženskými předpisy). V dnešní době se těchto zvyklostí drží méně Židů než v minulosti a někteří se pro ně nerozhodnou z náboženských důvodů, ale kvůli tradici.⁷

Hodnocení judaismu

Otázky týkající se vzniku světa

Ortodoxní judaismus se hlásí k víře v jednoho Boha, který v jistém okamžiku v minulosti stvořil vesmír. Součástí jeho věrouky je i doktrína o tom, že všechno vzniklo tvůrčím zásahem Boha (ne cestou evoluce). Toto přesvědčení se má doporučovat. Tato doktrína je též v souladu s učením Starého zákona, jemuž ortodoxní židé připisují božskou autoritu. Konzervativní a reformovaný judaismus jsou ohledně původu vesmíru méně dogmatictí (spousta reformovaných skupin věří v jistý druh panteistického boha). Problémy spojenými s panteismem jsme se zabývali v části „Hodnocení hinduismu“.

Otázky týkající se smyslu života

Pro většinu Židů spočívá smysl života v tom, že jsou součástí judaismu. Kladou velký důraz na každodenní židovský způsob života, na dodržování zvyklostí své synagogy, na židovské svátky a jejich každoroční koloběh. Jak jsme již zmínili, je možné být ateistou a zároveň ortodoxním Židem. Takový člověk se prostě považuje za „ortodoxního“, protože navštěvuje ortodoxní synagogu. To, čemu věří o Bohu, hříchu a posmrtném životě, není tak důležité jako správný židovský životní styl. Tento názor na smysl života je však nekonzistentní a neudržitelný. Proč by se měl člověk držet náboženských zvyklostí, když je jeho vztah s Bohem nepodstatný? Snažit se připisovat význam tomu, že jsem Žid, je poněkud krátkozraké, protože člověk by mohl také přisuzovat klíčový význam tomu, že vede buddhistický život. Musí však existovat absolutní význam, podle něhož se budou oba tyto životní styly posuzovat. Ten ovšem nespočívá v tom, že je člověk součástí judaismu, ale ve vztahu člověka ke Stvořiteli. Mnozí ortodoxní židé by řekli, že životu dává smysl „Zákon“ (psaný a ústní). Nicméně i to se zdá být subjektivní. Někdo by mohl poukázat na to, že ve Starém zákoně neexistují pro orální Zákon žádné podklady, takže proč odvozovat smysl života z jeho dodržování? A pokud se týká „psaného Zákona“, ten nabádá k důslednému provádění úkonů, které po zničení chrámu nelze realizovat. V jakém smyslu je tedy člověk součástí judaismu, když se jeho náboženské praktiky diametrálně liší od původního záměru tohoto náboženství?

Otázky týkající se morálky

Podle ortodoxního žida morálka tkví v zachování tóry (Zákona). Nicméně tóra, alespoň židovská Bible, vyžaduje jisté praktiky, které už Židé nevykonávají.

Přestat jednat podle určitých předpisů a zavést nové jen proto, že to nařídili rabíni, se zdá být rozporuplné. Rabíni tvrdí, že Mojžíšův zákon byl daný Bohem, ale „trojitou cestu ke smíření“ vytvořili právě oni, když nebyli nadále schopni plnit Zákon. Čím se tedy řídit? Božím zákonem, nebo zákonem rabínů?

A když už jsme u toho, co vůbec opodstatňuje existenci rabínů, když se o nich v hebrejské Bibli nepíše? Tento problém je horší pro reformovaný judaismus. Podle něho je hřích zlo ve společnosti a morálka spočívá ve zdokonalování společnosti a sebe sama. Potom se ale musíme ptát, co je dobré pro společnost a co je podstatou zla. Bez Boha jako absolutního měřítka morálky musí být člověk ohledně dobra a zla subjektivní. Vždycky se budou někteří v otázce dobra a zla názorově rozcházet a dobro se nakonec určí na základě mínění většiny či se odvodí ze zvyku.

Otázky týkající se konečného údělu

Ortodoxní židé tvrdí, že spravedliví budou tělesně vzkříšeni a získají věčný život. Nespravedlivé čeká buď věčné utrpení, nebo zánik. Ortodoxní postoj lze teoreticky schválit. Je logické, že spravedlivý Bůh v posmrtném životě odmění spravedlivé a potrestá zlé. Dokonce i hebrejská Bible se o této skutečnosti nepřímou zmiňuje, když se ptá, proč se tolika nespravedlivým lidem v tomto životě tak dobře daří. Výtka by zněla: „Zdá se, že si zde pisatel stěžuje, jak může spravedlivý Bůh dovolit, aby zlí prosperovali.“ Zřejmá odpověď zní: „Bůh je spravedlivý a nakonec zlé čeká spravedlivý trest.“ Proto přítomnost zla v tomto životě vyžaduje přítomnost spravedlnosti v životě po smrti. Ačkoli se zdá být postoj ortodoxních židů správný, má na jejich běžný život malý vliv. Věří-li člověk ve všemocného Boha, který čeká s odměnami až za hrobem, pak by ho to zdánlivě mělo motivovat k tomu, aby žil spravedlivě. Skutečnost je taková, že se většina Židů soustřeďuje na život tady a teď a končí ho s nadějí, že budou mít ve své truhlici dost dobrých skutků (misvot), až se setkají s Bohem.

Reformovaní židé se nedrží žádné koncepce o posmrtném životě. Mnozí se přiklonili k východnímu názoru, že se lidé spojují s neosobní životní silou. Toto stanovisko postihuje stejná kritika jako panteismus, o němž jsme se zmiňovali v části o hinduismu.

Mesiáš

Není žádných pochyb o tom, že židovská Písma obsahují stovky prorocství o příchodu Mesiáše. Židé však popírají, že se týkají Ježíše Krista. Největší problém rabínských židů je, že nepoznali, že jejich Mesiáš už přišel. Ježíš Kristus konkrétně kritizoval Židy své doby za tuto jejich chybu, když prohlásil: „Zkoumáte Písma, neboť se domníváte, že v nich máte věčný život, a ta svědčí o mně“ (Evangelium podle Jana 5,39).

V židovských Písmech existuje přes 60 mesiášských prorocství, z nichž se velké množství splnilo při prvním příchodu Ježíše Krista (např. Micheáš 5,2 a Evangelium podle Lukáše 2; Izajáš 53 a Evangelium podle Jana 19; Žalm 22 a Evangelium podle Jana 19). Statistická pravděpodobnost splnění všech těchto prorocství v osobě jediného člověka je téměř nevyčíslitelná. Ježíš Kristus je však naplnil. I přes tento pádný důkaz judaismus odmítá přijmout fakt, že Mesiáš skutečně přišel.

Opakování

Ke každé z prvních čtyř otázek nabízíme tři odpovědi. Zakroužkujte z nich tu, kterou považujete za správnou. Potom vyhledejte autorovy odpovědi v příloze A, abyste zjistili, která odpověď je správná a proč ty zbývající správné nejsou.

1. Tři hlavní větve rabínského judaismu jsou:

- A. chasidský, sionistický a reformovaný
- B. konzervativní, ultraortodoxní a ortodoxní
- C. ortodoxní, konzervativní a reformovaný

2. „Rabín“ je

- A. jiné označení pro „kněze“ ve starozákonním judaismu.
- B. pozice náboženského vůdce v judaismu, kterou starozákonní judaismus nezná.
- C. náboženský vůdce rabínského judaismu, který přináší oběti za hříchy lidu.

3. Podle reformovaného judaismu je Mesiáš

- A. skutečná osoba, která povede svět do „zlatého věku“.
- B. lidská, nikoli božská bytost, která obnoví židovské království a bude spravedlivě vládnout celé zemi.
- C. koncept utopického věku, k němuž lidstvo spěje a kterému se někdy říká „mesiášský věk“.

4. Poněvadž již nelze praktikovat starozákonní obětní systém, rabínský judaismus místo něho zavedl systém skutků, který by měl sloužit ke smíření. Součástí tohoto systému jsou tři hlavní činnosti:

- A. dodržování židovských svátků, každodenní četba talmudu a modlitba
- B. navštěvování synagogy, plnění příkazů Mojžíšova zákona a pusty
- C. pokání, spravedlivé skutky a modlitba

5. Spojte čarou judaistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

talmud	svátek na oslavu vítězství Makabejských 25. prosince r. 165 př. Kr.
Purim	ústní zákon, který je rabínským komentářem židovských Písem
mezuzá	svátek připomínající události zaznamenané v knize Ester
Roš hašana	spojení mišny a gemary
Chanuka	připomíná vysvobození Izraelců z Egypta
mišna	Den smíření
gemara	židovský Nový rok
Jom kipur	vysvětlení a dodatky k mišně
Pesach	malá krabička obsahující části židovských Písem, která se připevňuje na zárubně dveří

Buddhismus

Úvod

Buddhismus obsahuje jak učení Siddhárthy Gautamy (Buddhy), tak rozvinutí tohoto učení, k němuž došlo v dalších stoletích. V dnešní době existují stovky, ne-li tisíce forem buddhismu. Jenom v Japonsku bychom našli přes 200 různých frakcí. Buddhismus je vlastně filozofií i náboženstvím, neboť nemá žádné konkrétní vyznání víry v nadpřirozené božstvo (i když se pozdější formy buddhismu přiklonily k polyteistickému přesvědčení). Gautama nepopíral existenci božstev, byl však přesvědčen, že pro běžný život jsou zbytečná.¹

Buddhismus nevznikl na základě hledání pravdy o nejzazší realitě, totiž kdo je Bůh a jakou má povahu. Vycházel z faktu, že člověk je nespokojený a trpí, a nabízel diagnózu i léčbu. Siddhártha Gautama se pokoušel řešit *symptomy* problému lidstva, místo aby šel ke kořenu věci. Buddhismus stejně jako hinduismus věří v karmu (skutky člověka a jejich důsledky), samsáru (cyklické stěhování či nové rození duší) a mókšu (vysvobození z tohoto koloběhu). Vyvinul se však z něho systém, který se dá praktikovat zároveň s jinými náboženstvími.

V rámci buddhismu vznikla dvě hlavní hnutí, známá jako mahájána (významnější z nich) a théraváda (to se většinou považuje za „původní“ buddhismus). Mahájánský buddhismus hlásá, že „osvícení“ je dostupné pro všechny. Théravádský buddhismus tvrdí, že osvícení je k dispozici pouze několika oddaným, protože je velmi nesnadné se k němu dopracovat. K vyznavačům théravády patří ti, kdo se snaží dospět k osvícení pouze kvůli svému vlastnímu osobnímu prospěchu, zatímco stoupenci mahájány usilují o to, aby i druzí dosáhli osvícení, přestože to znamená znovu a znovu procházet reinkarnací, dokud všechny „cítící bytosti“ (doposud lhostejně) nedosáhnou osvícení.

Geograficky představuje théraváda „jižní buddhismus“ (národní náboženství Thajska, Cejlonu, Laosu, Kambodže a Barmy [nyní Myanmar]), mahájána zase „severní buddhismus“ (Čína, Korea, Japonsko, Tibet a Nepál). Ve Spojených státech existují dvě typické školy mahájány – zen buddhismus a ničiren buddhismus. Z širšího hlediska lze buddhismus rozdělit na uvedené dvě školy (mahájána a théraváda), nicméně mnozí buddhističtí učenci se odvolávají na tři školy, kdy považují kontroverzní tibetský neboli tantrický buddhismus za samostatnou školu.

V současnosti se k buddhismu hlásí přibližně 360 milionů lidí.

Historie

Siddhártha Gautama (563 – 483 př. Kr.) byl příslušníkem jedné z nejvyšších hinduistických kast. Podobně jako mnoho jiných vyznavačů hinduismu té doby byl učením hinduismu rozčarovaný, konkrétně kastovním systémem a autoritou véd (viz kapitola o hinduismu). Také ho začal znepokojoval požitkářský život v přepychu, který jako syn místního vládce vedl. Proto opustil svou ženu a rodinu a vydal se hledat osvícení, které prý našel při sedmidenní meditaci pod baobabem. Když dosáhl osvícení, začal si říkat „**Buddha**“, tj. „Osvícený“. Zbytek svého života strávil Buddha na cestách, kdy vyučoval své filozofii, díky níž si v průběhu dalších staletí získal obrovské množství následovníků.²

Buddha se nikdy nevydával za boha nebo za někoho jiného než člověka. Nenárokoval si zázračnou moc či morálně dokonalejší charakter. Dokonce ani netvrdil, že jeho učení je jedinečné nebo výchozí zdroj moudrosti. Vyzýval své následovníky, aby prověřovali, zda jeho výroky dávají smysl, a pokud ne, aby je vyřadili. Přesto mnozí z nich Buddhu po jeho smrti povýšili na úroveň boha.

Buddhismus měl značný vliv na Spojené státy. První buddhistický chrám byl v Americe postaven r. 1898 v San Franciscu. V roce 1942 se americké buddhistické církve spojily (měly tehdy 100 000 členů).

Základní věrouka

Přestože je buddhismus systém s extrémně různorodou věroukou, existují určité klíčové doktríny, jež akceptují téměř všichni buddhisté. Patří k nim: 1) čtyři vznešené pravdy, 2) ušlechtilá osmidílná stezka, 3) pomíjivost všech věcí a 4) potřeba osvícení (vysvobození prostřednictvím uvědomění si).

1) Čtyři vznešené pravdy

Podstata buddhismu je obsažena ve čtyřech vznešených pravdách:

První vznešená pravda – Utrpení (dukkha) je podstatou všeho.

Druhá vznešená pravda – Příčinou utrpení je žádostivost.

Třetí vznešená pravda – Utrpení lze učinit konec úplným zničením a zaniknutím této žádostivosti.

Čtvrtá vznešená pravda – Žádostivost se dá odstranit tím, že se člověk vydá po tzv. ušlechtilé osmidílné stezce.

2) Ušlechtilá osmidílná stezka

Tato osmidílná cesta je způsob, jak lze eliminovat žádostivost, a tedy i utrpení. Nejedná se o kroky, jež by měly po sobě následovat, ale o postoje a činy, které se mají rozvíjet současně.

Správné chápání – Musíš přijmout čtyři vznešené pravdy a ušlechtilou osmidílnou stezku.

Správné myšlení – Musíš se vzdát smyslových požitků a zloville.

Správná řeč – Nelži, nepomlouvej, nenadávej, neved' plané řeči.

Správné jednání – Nezabíjej žádné živé stvoření, neber to, co ti není dáno, vyhýbej se nedovolenému sexu.

Správné zaměstnání – Musíš si vydělávat na živobytí tak, abys tím nikomu neublížoval.

Správné snažení – Musíš se rozhodnout, že se budeš bránit vzniku špatných vlastností a překonávat všechny špatné vlastnosti, které máš, abys v sobě mohl pěstovat a rozvíjet ty dobré.

Správná bdělost – Buď opatrný, vytrvalý, prostý žádostí a trápení.

Správné soustředění – Když ses vzdal všech smyslových požitků, špatných vlastností, radosti i smutku, musíš vstoupit do čtyř stupňů meditace, která je výsledkem soustředění.

3) Pomíjivost všech věcí

Bytí samo o sobě způsobuje utrpení. Buddhismus učí, že vše, co existuje, se skládá z neustále se měnících částí. Tyto části trvají tak krátce, že realitu nelze v žádném případě považovat za stálou. Je to pouze zdání trvalosti. Např. části mého těla se mění tak rychle, že v žádném okamžiku nemám stejné buňky jako před chvílíčkou. Toto zdání způsobuje, že ignorujeme trvalý stav (**nirvána**). Taková nevědomost o realitě vyvolává ještě škodlivější žádostivost (jejímž důsledkem je utrpení), která vede ke znovuzrození karmy. Toto vše uvězuje člověka v individuální existenci.

Podle buddhismu je vše, co existuje, stvořeno z mimořádně časově omezených a neustále se měnících částí, jimž se říká *dharmy* nebo *skandhy*. Dharmy vytvářejí empirické momenty. Skandhy označují pět složek bytosti: 1) tělo, 2) city, 3) smysly, 4) vůle, instinkty a emoce a 5) vědomí. Tvrdí se, že bytí je v podstatě tak pomíjivé, že žádná z jeho složek nemůže být stálá. Takové jevy (rozložené na své základní části) existují tak krátkou dobu (nanosekundy), že o nich nelze říct, že tvoří něco jiného než zdánlivou permanenci. Nicméně realita musí být něco stálého, má-li být skutečná. To, co je nestálé, nemůže být reálné. Takže člověk musí všechnu pomíjivost „překročit“ a dospět do nirvány, jediného stálého a reálného stavu existence.

Je-li naše osobní bytí pomíjivé a „neskutečné“, logickým řešením přirozeně je svou osobní existenci zahubit a dosáhnout nepomíjivosti – té jediné, která je reálná. Jak jsme již zmínili, právě to je cílem buddhismu: dospět to stavu nirvány.³

4) Potřeba osvícení (vysvobození prostřednictvím uvědomění si)

Konečným cílem buddhismu je nirvána. Tento pojem znamená doslova „vyhasnutí“ plamene touhy, negaci utrpení.⁴ Buddhismus říká, že poněvadž realita, jak ji vnímáme, neexistuje, člověk by si to měl uvědomit a dospět do stavu, který je permanentní – stavu nirvány.

Tento stav se teoreticky nachází někde „mezi“ osobní existencí (kterou však není) a úplným zánikem (jímž údajně rovněž není). Poznání této buddhistické pravdy se považuje za osvícený stav bytí, protože člověk nyní chápe, co je skutečné a co není.⁵ Je to popsáno jako ne-bytí – zánik osobní existence prostřednictvím ponoření se do čistého bytí. Nirvána je klid bez vášni, lhostejná vyrovnanost, zánik žádostí, vysvobození z bolesti i radosti. Nirvána je „vyhasnutí myšlenek, koncepcí a utrpení založeném na myšlenkách a koncepcích; maximální dimenze reality“.⁶ Chce-li člověk dosáhnout nirvány, musí překonat „tři nezdravé kořeny – žádostivost, nenávist a podvod“.⁷

Další věrouka

Bůh

V buddhismu neexistuje absolutní bůh, i když mnozí interpretují buddhismus jako hledání boha. Buddha otevřeně nepopřel boží existenci, ale prohlásil, že otázka jeho existence „nesměruje k poučení“. To znamená, že ti, kdo hledají osvícení, se musí spíše soustředit na své vlastní duchovní stezky, než aby spoléhali na podporu zvenčí.

Buddha se neprohlašoval za boha ani netvrdil, že jeho učení má božský původ. Považoval se za pouhý příklad pro ostatní mnichy a své učení přirovnával k voru, který by měl člověk nechat za sebou, jakmile dosáhne druhého břehu řeky.

Mnozí buddhisté zastávají názor, že existence utrpení a zla ve světě svědčí proti víře v nejvyššího Boha. I když se téměř všichni buddhisté staví proti víře v Boha, mahájánská škola rozvinula Buddhovy názory, takže ho lidé začali umělecko ztvárňovat a uctívat podobně jako bohy hinduismu.

Reinkarnace

Buddhistická doktrína o reinkarnaci učí, že lidé, kteří zemřou, aniž by dosáhli osvícení, se znovu narodí do tohoto světa. Cílem buddhisty je dospět k osvícení (nirváně), což ho vysvobodí z koloběhu reinkarnace. Podle théravádské buddhistické školy dosáhne osvícení pouze několik málo osob, u nichž potom dojde k zastavení reinkarnace. Mahájánská škola hlásá, že člověk může dospět k osvícení v tomto životě a pak pokračovat v samsáře – vrátit se a pomoci dalším dosáhnout nirvány. Takový jedinec je známý jako **bóhisattva**.

Morálka

Buddhističtí laici jsou nabádáni, aby se řídili pěti pravidly, která zakazují: 1) zabíjení (včetně zvířat), 2) krádeže, 3) nedovolený pohlavní styk, 4) nadávky (včetně pomluv) a 5) drogy nebo alkohol. Kromě toho se od nich očekává, že budou podporovat komunitu mnichů.

Mniši a mnišky vedou život rozumné askeze, jejíž součástí je přísný celibát a naprostá chudoba. Buddhističtí náboženští vůdci často působí v oblasti vzdělávání, věnují se charitativní činnosti, dokonce se zapojují i do politiky; jiní se naopak uchylují do klášterů a s veřejností se stýkají pouze kvůli doplnění finančních zdrojů. Učení původního a théravádského buddhismu naznačuje, že buddhista může pomoci jinému souvěrci pouze tím, že se mu stane příkladem v oddanosti meditaci a v sebezapírání. Učení mahájány zdůrazňuje „soucit“, který motivuje k pomoci lidem ve všech oblastech jejich života, i kdyby to přímo nevedlo k nirváně.

Člověk

Podle buddhismu je člověk soubor, který se skládá z pěti nestálých částí (skandhy), k nimž patří fyzické tělo, city, smysly, vůle a vědomí. Smrt způsobuje, že se tyto části rozpadnou a jednotlivec přestává být soudržnou jednotkou.

Buddhismus začíná analýzou toho, jak se zde objevil svět, zejména člověk. Stejně jako hinduismus vidí cyklus reinkarnace coby snahu vymanit se z bolesti – hlavně proto, že život se vyznačuje pomíjivostí.

Buddha k tomu dodal, že všechno stvoření (včetně člověka) je fikce. Ve skutečnosti neexistuje žádné „Já“, pouze série výskytů, které se zdají být jednotlivými osobami a věcmi. Jakmile je jednou tzv. osoba rozložena na své dílčí složky a proběhne analýza jejich různých činů a postojů v minulosti, zjistí se, že ve skutečnosti neexistuje nic, co tyto části pojí v jeden celek. (Otázka, jak může docházet k reinkarnaci a zároveň existovat úsilí o spasení bez „Já“, zaměstnávala buddhistickou filozofii od samého počátku.) Teorie o ne-já je komplikovaná a mnozí se s vypětím všech sil snaží ji plně pochopit.

Písma

V théravádské škole existují tři skupiny spisů, které se považují za posvátné. Říká se jim „Trojí koš“ (Tipitaka neboli Pálijský kánon). Vinaja Pitaka (koš kázně) je soubor pravidel, jimiž se má řídit vyšší třída

buddhistů (mniši a mnišky). Sutta Pitaka (koš rozprav) obsahuje Buddhovo učení o čtyřech vznešených pravdách a ušlechtilé osmidílné stezce. Abhidhamma Pitaka (metafyzický koš) představuje souhrn buddhistické filozofie. Celkový objem těchto tří skupin spisů je asi 11x větší než Bible.

Posvátné spisy mahájány jsou daleko rozsáhlejší, skládají se z více než 5 000 svazků. K tomuto souboru se neustále přidávají nové a nové spisy. Mnohé z mahájánských sekt si vybírají určité oblíbené texty, na něž se výhradně odvolávají, což vysvětluje obrovské rozdíly mezi věroukou těchto různých odnoží.

V následující tabulce uvádíme několik hlavních věcí, v nichž se liší théravádinská a mahájánská škola:

THÉRAVÁDSKÝ BUDDHISMUS	MAHÁJÁNSKÝ BUDDHISMUS
Buddha je lidský učitel.	Buddha je osvícená, věčná bytost.
Výhradně vlastní úsilí o dosažení osvícení.	Vlastní úsilí je nutné, ale připouští se i pomoc od Buddhy, bódhisattvů a buddhistických bohů.
Bohové jsou odmítáni.	Bohové jsou přijímáni.
Modlitba je totéž co meditace.	Modlitba může obsahovat prosby.
Nadpřirozené je nepřijatelné.	Nadpřirozené je přijatelné.
Spěje do stavu Buddhy (nirvána mimo tento svět, člověk dokáže pomoci jenom sám sobě).	Spěje do stavu bódhisattvy (nirvána v tomto světě, bódhisattva dočasně odloží nirvánu, aby ji pomohl najít druhým).
ateistický/agnostický	ateistický/agnostický/polyteistický
Nirvána nastupuje po samsáře (existenci).	Nirvána je samsára (existence).

Současný buddhismus

Většina lidí na Západě zná buddhismus prostřednictvím jeho dvou odnoží: 1) zen buddhismu a 2) tibetského (tantrického) buddhismu (je známý též jako lámaismus podle dalajlámy). Zasloužily se o to mnohé celebrity, které se hlásí k těmto náboženským systémům. Jejich věrouku uvádíme níže.

Zen buddhismus

Mezi Severoameričany neasijského původu je jednou z nejrozšířenějších forem buddhismu zen buddhismus. Poněvadž se jedná o jednu z mnoha škol mahájánského buddhismu, je jeho primárním cílem dosáhnout osobního osvícení prostřednictvím meditací nad konkrétními nelogickými větami. Důraz zen buddhismu na vlastní úsilí, kontemplativní prožitky a lhostejnost k touhám se zamlouvá mnoha lidem na Západě, kteří opustili racionální filozofie a náboženská dogmata kvůli náboženství, jež zdůrazňuje „nemyšlení na nic“.⁸

U zrodu zen buddhismu stál mahájánský buddhista Tao-šeng (360 – 434 po Kr.) a Bódhidharma (zemřel 534 po Kr.). Tao-šeng odešel z Číny do Japonska, kde se jeho forma buddhismu spojila s taoistickým důrazem na sjednocení s přírodou. Tato „směs“ je známá jako zen („meditace“).

Podle zenových buddhistů nelze samotný zen definovat, protože žádnou definici nemá. Nedá se nastínit ani jeho filozofie, protože postrádá jakoukoli teorii či systém principů. „Zen není něco, co se může vysvětlit slovy..., ale cvičení, které člověk provádí kvůli svému vlastnímu rozvoji a jež ho přivádí do stavu vysvobození – tzv. satori.“⁹ Zen není nauka, neopírá se o žádné doktríny, které by vnucoval svým vyznavačům. Jako takový nemá žádné posvátné spisy. „Zen neučí ničemu. Jsme to my, kdo učíme sami sebe. Zen pouze ukazuje cestu.“¹⁰ Zen není náboženství, protože neuctívá žádného boha. V zen buddhismu neexistuje žádný objekt (Bůh), na nějž by se soustředovalo myšlení učedníka. Zen pouze „cítí“. „Tento pocit je všechno ve všem.“¹¹

Bůh – zen buddhismus je panteistické náboženství, i když by se většina jeho stoupců neoznačila za panteisty. Bůh je člověk a člověk je Bůh. Znamý zen buddhista D. T. Suzuki říká: „Prostí lidé si představují, že máme vidět boha tak, jako kdyby stál na jedné straně a my na druhé. Ale tak tomu není. Bůh a já jsme ve chvíli, kdy ho vnímám, jedno. Všechno živé i neživé je bůh. Buddhové (osvícení) a cítící bytosti (ti, kdo jsou ještě lhostejní) vyrůstají z jedné myslí a mimo ni neexistuje žádná jiná realita.“¹²

Zen buddhismus tuto „mysl/realitu“ přesně nevymezuje. O realitě/mysli/bohu je řečeno: „Není to ani existence, ani neexistence, není to jednota ani pluralita. Toto je bůh a bůh je všechno, Všechno je mysl a mysl je Buddha a Buddha je cesta a cesta je zen.“¹³

Člověk – Lidský jedinec je manifestací všeho. Lidé se pouze zdají být jednotlivými individualitami. Cílem zen buddhismu je pomoci lidem, aby to pochopili a uvědomili si svou jednotu, a tak se stali nesmrtelnými.

Osvícení – V životě zen buddhisty hraje důležitou roli osobní zkušenost. D. T. Suzuki říká: „Osobní zkušenost je v zenu vším.“¹⁴ Podle Suzukiho zenová zkušenost proniká racionální autoritou i objektivním zjevením a odhaluje duchovní pravdu. Potom tvrdí, že zazen je „nejpraktičtější metoda, jak dosáhnout duchovního osvícení“.¹⁵ *Za* znamená „sezení“ a *zen* „meditace“. Podle zenových buddhistů nelze ani *zazen* vysvětlit. Jádrem *zazenu* je nemyslet na nic. Poněvadž nemyšlení na nic vylučuje racionální myšlení, objasňování, co to je nemyslet na nic, by znamenalo ho automaticky zařadit do kategorie myšlení, a tak ztratit jeho podstatu. *Zazen* tedy musí být něco, co může člověk sám pro sebe prožívat.¹⁶ Zen buddhisté hledají pravdu prostřednictvím meditace a *zazen* se dá praktikovat díky vlastnímu úsilí. Zen učí, že každý člověk má Buddhovu podstatu, která může být objevena na základě vlastního snažení.

Zen buddhisté na rozdíl od vyznavačů jiných forem buddhismu nevěří v Siddhárthu Gautamu. Ve skutečnosti považují takovou víru za překážku. Zen buddhisté nesmí vzhlížet k Buddhovi, ale musí si uvědomovat, že oni sami jsou Buddha. „V zájmu Buddha se má člověk Buddha vzdát. Jedině tímto způsobem dospějeme k tomu, že si uvědomíme pravdu o zenu.“¹⁷

Zenový buddhista má stejný konečný cíl jako všichni ostatní buddhisté: dosáhnout nirvány, která znamená vyhasnutí všech žádostí a vášní a zánik jedinečné identity člověka. Cesta k nirváně znamená vyhybat se dualistickému myšlení, které má svůj původ v logice. Logické myšlení nás zaslepuje, takže nevidíme pravdu. Aby se učedník zenu vyhnul logickému chápání reality, mistr zenu vytvořil tzv. *kóan*. *Kóany* jsou krátké iracionální příběhy, které obsahují nelogickou hádanku. Např. jestliže jsi slyšel zvuk jedné tleskající ruky, dokážeš zařadit, abych ho zaslechl i já?

Člověk, který chce dosáhnout nirvány, se musí povznést nad všechny věci, které mu brání vidět život v jeho plnosti. Tento bezprostřední cíl zen buddhisty je však jednoznačně zen. Říká se mu *satori* a znamená, že si člověk na základě zkušenosti uvědomí, že dualita je **iluze mysli**. **Satori je niterný prožitek, kdy dochází k vnímání veškeré reality jako vše spojující jednoty. Jedná se vlastně o podstatu zenu. Satori lze dosáhnout prostřednictvím kóanu.** Právě tento proces od kóanu k *satori* a potom k nirváně je cestou k duchovnímu štěstí.

Tibetský buddhismus

Spousta lidí na Západě se setkává s buddhismem prostřednictvím osobnosti dalajlámy. Láma je nejznámější postava tibetského či tantrického buddhismu, který vznikl v Tibetu. Stejně jako ostatní větve buddhismu má tibetský neboli tantrický buddhismus své kořeny v učení a životě Siddhárthy Gautamy – Buddha. V průběhu času asimiloval prvky bon (původního tibetského náboženství) a tantrismu (indického metafyzického systému, popsaného v další části), a tak se z tibetského buddhismu vyvinula značně vyhraněná forma buddhismu.¹⁸

Sotva buddhismus v Tibetu absorboval některé okultní praktiky náboženství bon, Tibeťané přijali toto náboženství za své. Podle tradice spadla jednoho dne z nebe k nohám Lhata Thoriho (tibetského vládce), když stál na střeše svého paláce, skříňka. Našel v ní buddhistické knihy a model zlaté pagody (buddhistického chrámu v podobě věže). V knihách bylo napsáno šest slabik: Óm, mani padmé, húm (které se staly posvátnou modlitbou Tibeťanů). Překlad těchto slabik zní: „Vítej, klenote na lotosu“ nebo jednoduše „Vítej, Buddho, v našich srdcích“. Tibeťští buddhisté věří, že neustálé monotónní opakování těchto slabik člověka vysvobodí z koloběhu reinkarnace a pošle ho po smrti do nirvány.

V 15. století byl po smrti tibetského vládce Geduna Druba ustanoven zvláštní tibetský buddhistický systém inkarnací od lámy („nejvyšší“) k lámovi. Tibeťané věřili, že Gedun Drub, který dosáhl buddhovství, a proto byl vysvobozen z koloběhu reinkarnace, se rozhodl převtělit se (reinkarnovat) do jiného lidského těla, aby pokračoval ve vedení gelukpy (jedné ze sekt tibetského buddhismu). V 17. století udělil mongolský panovník

Altan Khan Sonamu Gyatsovi, hlavnímu představiteli gelukpy a předpokládané inkarnaci Geduna Druba, titul dalajláma. Dalaj je mongolské slovo, které znamená „oceán“. Dalajláma tedy lze přeložit jako „oceán moudrosti“.

R. 1959 dalajláma kvůli politickému a náboženskému pronásledování v Tibetu opustil svou vlast a našel útočiště v Indii. Od té doby si získal jistý věhlas a je vyhledávanou osobností jako řečník a osobní konzultant. „Dalajláma se stal jednou z nejvíce viditelných náboženských vůdců světa,“ říká John Powers v *Introduction to Tibetan Buddhism*. „Od r. 1989, kdy obdržel Nobelovu cenu míru, ho velmi často žádají, aby promluvil na veřejnosti, a je všeobecně uznáván za vůdčí osobnosti v mezinárodním úsilí o prosazování lidských práv.“¹⁹

Filozofie – Tibetský buddhismus si půjčoval z indického tantrismu i z náboženství bon. Tantrismus věří ve vzájemnou propojenost, závislost a totožnost všech věcí. Jedná se o mystický náboženský systém, který kvůli získání nadpřirozené moci používá magické postupy magie. V tantrickém buddhismu se tyto síly uplatňují při hledání osvícení. Ti, kdo praktikují tantrismus, používají při svých meditacích rozum, řeč a tělo. Tantričtí buddhisté připisují velký význam mantře jako audiotecnice meditace. Věří, že posvátné slabiky mantry umožňují proniknout do absolutna a komunikovat s duchy, nebo spíše s Buddhou a bódhisattvy.²⁰ Jejich nejposvátnější mantrou je *óm, mani padmé, húm*.

Naprostá oddanost hledání osvícení prostřednictvím tantrismu je známá jako tzv. krátká stezka. Krátká stezka používá takové techniky, aby se dosáhlo osvícení mnohem rychleji během daleko méně životů, než by k němu dospěli prostřednictvím mahájány. Jelikož jsou duchovní pomůcky tantrismu tak mocné a nebezpečné, tibetští buddhisté varují, že by se měly používat jedinečně podle instrukcí a pod vedením zkušeného lámy nebo jogína. Stručně řečeno, tibetští buddhisté dosahují osvícení pomocí zvláštních tantrických technik, jako jsou mantry (verbální opakování frází během meditace), jantry (vizuální techniky meditace) a mudry (symbolická gesta).

Další významnou doktrínou, kterou tibetský buddhismus převzal z hinduismu, je šaktismus, náboženský systém, který uctívá božskou moc partnerky nějakého boha. Přeloženo do učení vadžrajány (jiný název pro tibetský buddhismus), šaktismus přiřadil každému Buddhovi a bódhisattvovi ženský protějšek. Spojení mužského a ženského protipólu se stalo duchovním symbolem a prostředkem k dosažení nirvány. Brzy začali mnozí tibetští buddhisté žít podle šaktismu a v důsledku toho se všeobecně rozšířila sexuální nevázanost. Spousta jiných tibetských buddhistů považuje tuto důležitou doktrínu za symbolické vyjádření jednoty těla a ducha a spojení nejvyššího blaha a moudrosti. Stavějí se odmítavě k jakékoli zmínce o tom, že tibetský buddhismus je jednou z forem šaktismu. Podle nich se představitelé mužství a ženství musí spojit, aby člověk dosáhl buddhovství, nicméně tento princip se nesmí zneužívat tím, že dotyčná osoba vede promiskuitní život. „Uvedu ilustraci,“ říká dalajláma. „Když Buddha učil různým vyšším tantrám, vystupoval jako nejvyšší božstvo příslušné mandaly (božstva) v jednotě s ženským protějškem. Proto si praktikující tibetští buddhisté také musí ve svých představách vizualizovat sami sebe z tohoto duchovního hlediska božství v jednotě s ženským protějškem.“²¹

Hodnocení buddhismu

Přestože se raný buddhismus nevyznačoval vírou v boha, většina dnešních forem buddhismu mají povahu panteismu. Kvůli tomu se toto náboženství stalo předmětem stejné kritiky jako hinduismus. (Viz část o hodnocení hinduismu.)

Otázky týkající se vzniku světa

Buddhistické učení hlásá: „Svět existuje díky kauzalitě, všechny věci vznikají v důsledku působení příčiny a všechny bytosti jsou řízeny a omezovány příčinnými ději. Podobají se otáčejícímu se kolu u vozu, které je nasazeno na osu a připevněno hřebem“ (*Sutta-Nipata* 654). Vesmír nebyl „stvořen“ a je nestálý. Tento výrok se zdá být z mnoha důvodů mylný. Pokud svět existuje díky příčinnosti, kdo či co je potom tou příčinou? Určitě ne osobní bůh, protože ten podle buddhismu neexistuje. Nicméně proč nebo jak by neosobní „všechno“ bylo příčinou vzniku vesmíru? Představa, že by se něco neosobního stalo příčinou osobního, odporuje všemu bádání. To rovněž předpokládá, že něco méně komplexního vyvolá vznik něčeho komplexnějšího. Je-li navíc svět pouhou iluzí, pak nás někdo klame. A pokud nás nikdo neobelhává, potom to, co vidíme, je reálné.

Otázky týkající se smyslu života

Buddhismus učí, že smyslem života je dosáhnout nirvány. Člověk tohoto cíle dosahuje vlastním úsilím pomocí ušlechtilé osmidílné stezky nebo podobných povinností. Buddhismus však nepodává uspokojivé vysvětlení, proč eliminace žádostí, k níž má člověk prostřednictvím této stezky dospět, bude znamenat odstranění utrpení. Jak buddhista ví, že příčinou utrpení jsou právě touhy a žádostivost? Samotný buddhista koneckonců touží po tom, aby utrpení bylo odstraněno. Copak nemá touhu dosáhnout nirvány? Buddhismus neodpovídá na otázku, proč touha po nirvane nebo po eliminaci tužeb a žádostí nepřináší více utrpení. Kromě toho:

Proč by mělo být největším smyslem života dosažení nirvány? Nirvána sama o sobě nevypadá nijak žádoucí. Zdá se, že jí chybí přesné vymezení, není to existence ani zánik. Je popsána jako ne-bytí – vymizení osobní existence v důsledku pohlcení do čistého bytí. Nirvána je klid bez vášně, lhostejná vyrovnanost, zánik žádostí, vysvobození z bolesti i radosti. Kdo by něco takového chtěl? Lepší je další reinkarnace!

Proč by někdo toužil po tom, aby dosáhl stavu existence, kde není žádná radost? Copak celý systém buddhismu nestojí na faktu, že utrpení je reálné a že by mělo být odstraněno? Proč by ale někdo chtěl vymýtít utrpení, kdyby nebyl více žádoucí jeho opak – radost a potěšení?

Otázky týkající se morálky

Buddhistická morálka je založena na plnění požadavků osmidílné stezky a dodržování pěti pravidel. Tyto postupy jsou v podstatě relativní, protože nemají svůj základ v absolutně morální bytosti. Jsou tudíž libovolné a nestálé.

Zdá se, že pro buddhistu je mravnost druhořadá. Důvodem je skutečnost, že se buddhisté nezabývají problémem hříchu, neboť z jejich hlediska vlastně neexistuje. Pozornost buddhisty se soustřeďuje na iluzi utrpení, a proto je jeho prvořadým cílem vynakládat své úsilí spíše na eliminaci utrpení než na dodržování pravidel morálky.

A to poslední: Mravnost buddhistovi připadá zcela nepodstatná. Podle buddhismu mají všichni lidé v sobě Buddhovu podstatu, kterou si nakonec všichni uvědomí a dosáhnou nirvány. Jaký je potom smysl mravního kodexu, jestliže člověk nemá z toho, když se jím řídí, žádný užitek?

Otázky týkající se konečného údělu

Cílem buddhisty je dospět k osvícení a dosáhnout nirvány. Jakmile člověk dosáhne osvícení, pak v závislosti na tom, ke které větvi buddhismu se hlásí, buď splyne s konečnou realitou, nebo u něho dojde k reinkarnaci, aby pomohl jiným najít osvícení.

I kdybyste připustili, že nirvána je stav dokonalého štěstí, po němž se má toužit, co zaručí, že když ho člověk dosáhne, zůstane v něm natrvalo? Podle buddhistů je jedinou reálnou věcí právě nirvána. Co potom bylo příčinou toho, že člověk trpěl iluzí individuálního „já“ a ztratil svoji jednotu s nirvánou? A co je ještě důležitější: Co má buddhistovi, který dospěl k osvícení, zabránit v tom, aby znovu netrpěl stejnou iluzí a nemusel tento koloběh opakovat donekonečna? Doktrína o nirvane je vnitřně nekonzistentní.

Shrnutí

Buddhismus neodpovídá adekvátně na čtyři nejdůležitější otázky, s nimiž zápasí každá lidská bytost. Poněvadž se prakticky jedná o panteistické náboženství, dopouští se všech omylů panteismu. Buddhismus je zkrátka nepravdivý, protože neodpovídá realitě. Nacházíme v něm také mnoho vnitřních nesrovnalostí, a tudíž netvoří koherentní systém.

Opakování

Ke každé z prvních čtyř otázek nabízíme tři odpovědi. Zakroužkujte z nich tu, kterou považujete za správnou. Potom vyhledejte autorovy odpovědi v příloze A, abyste zjistili, která odpověď je správná a proč ty zbývající správné nejsou.

1. Buddhismus se snaží

- A. učit lidi vést bezhříšný život, aby dosáhli spasení.
- B. učit lidi, že všechna náboženství jsou pravdivá.
- C. odstranit utrpení eliminováním žádostivosti po neskutečných věcech.

2. Podle buddhismu je člověk

- A. stvořen mravně neutrální a musí se učit být dobrým.
- B. nestálý soubor složený z pěti částí, které se v okamžiku smrti od sebe oddělí.
- C. odsouzený k věčnému koloběhu reinkarnací bez naděje na vysvobození.

3. Bódhisattva je

- A. jeden z tvůrců zen buddhismu.
- B. nelogické mluvení (v zenu), které má člověku pomoci dospět k osvícení.
- C. jedinec, který odloží svůj vstup do nirvány, aby jí pomohl dosáhnout jiným.

4. Bůh je podle Siddhárthy Gautamy (Buddhy)

- A. někdo, koho se máme bát kvůli cyklu samsáry.
- B. někdo, koho máme uctívat prostřednictvím meditace a zpěvu.
- C. koncept, který není pro běžný život užitečný.

5. Spojte čarou buddhistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

Siddhártha Gautama	Monotónním opakováním Óm, mani padmé, húm (Vítej, Buddho, v našich srdcích) lze dosáhnout nirvány.
théravádský buddhismus	stav osvícení
mahájánský buddhismus	Ten, kdo dosáhl osvícení, ale vrátil se pomáhat druhým.
Buddha	Posvátné spisy théravádského buddhismus – 11x objemnější než Bible.
nirvána	Přesvědčení, že Buddha byl věčná bytost.
bódhisattva	Buddha
žádostivost	Přesvědčení, že Buddha byl učitel, člověk, nikoli věčná bytost.
Tři koše	Reinkarnace tibetského vládce Geduna Druby, který dosáhl buddhovství v 15. století.
zen buddhismus	příčina veškerého utrpení (v podstatě kořen všeho zla)
tibetský buddhismus	Buddhismus, který klade důraz na osobní zkušenost a sebevzdělávání.
dalajláma	„Osvícený“

Křesťanství

Úvod

Křesťanství je v současné době nejrozšířenějším náboženstvím vůbec. Hlásí se k němu zhruba 2 miliardy lidí. Přidavným jménem „křesťanský“ se v moderním světě označuje široká paleta sekt, denominací a skupin, které se vyznačují protichůdnými doktrínami. Pokusíme se popsat věrouku hlavních skupin tvořících křesťanství.

Původní křesťanství je uzavřený náboženský systém. Jinými slovy, křesťanství tvrdí, že pouze jeho víra – zjevená v osobě Ježíše Krista, mimo něhož neexistuje spasení (Jan 14,6; Skutky apoštolské 4,12) – je ta pravá.

Křesťanství je monoteistické náboženství, které se hlásí k víře v jediného, věčného, všemocného a vševědoucího Boha. Tento Bůh stvořil všechno, co existuje, mocí svého Slova a toto stvoření je na něm nadále závislé ohledně své existence (Zjevení 4,11).

Historie

Křesťanství datuje svůj vznik přibližně do r. 30 po Kr. V té době Ježíš z Nazareta kázal evangelium v Palestině (dnešním Izraeli). Byl ukřižován na římském kříži, zemřel a třetího dne vstal z mrtvých. Brzy poté začali následovníci Ježíše Krista (tj. Ježíše Mesiáše) šířit jeho učení po celém tehdy známém světě a získávat další učedníky. Většinou to byli Židé, kteří nepovažovali křesťanství za nové náboženství, ale za judaismus, v němž došlo ke splnění starozákonních proroctví o příchodu Mesiáše.

Křesťanství se rozvinulo v náboženství, které se člení na tři hlavní části: východní pravoslavlí, římský katolicismus a protestantismus. Tyto tři skupiny se označují jako „tradiční“ nebo „ortodoxní“, což znamená, že věří 1) v Trojici (jednoho Boha ve třech osobách), 2) plné Kristovo božství i lidství, 3) nutnost Kristovy smrti jako trestu za hřích a 4) autoritu Nového zákona. Existuje mnoho dalších skupin, které si říkají „křesťanské“, a přitom odmítají některá z těchto základních tvrzení. Tyto netradiční skupiny budeme považovat za „sekty“ a jako takovými se zde nebudeme zabývat. V rámci protestantismu existují další sekce neboli **denominace**. (Podrobný přehled historie křesťanství najdete v publikaci *The History of Christianity*, která se zabývá studiem relačních koncepcí.)

Věřouka

Bůh

Křesťanský Bůh je monoteistický. K jeho vlastnostem patří věčnost (Žalm 90,2), všudypřítomnost (Jeremjáš 23,23), vševědounost (1. list Janův 3,20), všemocnost (Žalm 115,3) a svrchovanost (Zacharjáš 9,14). Bůh existuje ve třech různých osobách (Otec, Syn a Duch svatý), které mají stejnou podstatu či charakter. Všechny tři osoby **Trojice** (2. list Korintským 13,14) jsou plně Bohem a podílejí se na všem, co trojjediný Bůh dělá. Bůh je osoba – má rozum, cit i vůli, čímž se odlišuje od neosobního boha hinduismu a buddhismu. Křesťanský Bůh se rozhodl zjevit se člověku prostřednictvím přírody (List Římanům 1,20), svědomím (List Římanům 2,14-15), Ježíše Krista (Jan 1,14) a Bible (2. list Petřův 1,20-21).

Člověk

Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem (Genesis 1 – 3). Člověk byl původně dobrý. Jednou z věcí, kterou Bůh člověku dal, byla svobodná vůle. Ta mu umožnila, aby neuposlechl Boha a zhřešil (Genesis 3). Kvůli Adamovu hříchu se teď lidé rodí jako hříšní (**prvotní hřích**) a pokud v tomto stavu zůstanou, čeká je věčné zatracení (List Římanům 6,23). Hlavním problémem člověka je to, že hřích zničil jeho společenství s Bohem. Lidé budou žít věčně. Ti, které Bůh ospravedlní, budou s ním trávit věčný život v nebi, zatímco ostatní budou navždy od Boha a jeho dobroty odděleni.

Morálka

Základem křesťanské morálky je Boží charakter. Bůh je absolutně dobrý a mravně dokonalý a jeho nařízení vyplývají z jeho povahy. Jelikož se Bůh nemění, stanovuje absolutní měřítko, podle něhož se budou hodnotit všichni lidé všech dob.

Oproti panteistickým náboženstvím je křesťanská morálka absolutní a neměnná a dobro i zlo v tomto reálném světě existuje. Co je zlé, se chápe jako zlé pro všechny. Na rozdíl od islámu vyplývá dobro z Božího charakteru, ne z jeho vůle či zákonů. Pro křesťana je tedy morálka založena v Boží povaze.

Vznik světa a konečný úděl

Bůh stvořil všechno ve vesmíru z ničeho. Řekl a stalo se (Genesis 1). A vše, co stvořil, bylo dobré. Bůh stvořil různé rostliny a zvířata, jež se měly rozmnožovat podle svého druhu. Stvoření není věčné – vzniklo v určitém okamžiku v minulosti. Bůh „nese všechno svým mocným slovem“ (List Židům 1,3). Kvůli lidskému hříchu je i ostatní stvoření negativním způsobem ovlivněno (List Římanům 8). Někdy v budoucnu vesmír zanikne a bude soud. Potom Bůh stvoří „nové nebe a novou zemi“, jež budou trvat věčně (Zjevení 21).

Spasení

Podle Bible může být člověk spasen jedinečně díky Ježíši Kristu (Skutky apoštolské 4,12). Boží spravedlnost vyžadovala, aby bylo za lidský hřích zapláceno. Poněvadž člověk nebyl schopen tak obrovskou „částku“ uhradit, zaplatil ji samotný Bůh. Kristus svou smrtí na kříži vykoupil hříšné lidi. Člověk musí na tuto udělenou milost, kterou Bůh nabízí zdarma, reagovat vírou v dílo Ježíše Krista (List Efezským 2,8-9). Člověk je ospravedlněn na základě Kristovy smrti. Ti, kdo tento Boží dar v Kristu Ježíši odmítnou, budou navěky odloučeni od Boha a jejich údělem se stane ohnivě jezero.

Posvátné spisy

Křesťanství se opírá o to, že Starý zákon (židovská Bible) a Nový zákon je inspirované Boží slovo¹. Jako takové je pro věřící normativní a označuje se jako **kánon** (z řečtiny, s významem „pravidlo“ nebo „měřicí hůl“²). Tyto knihy se pokládají za přímé zjevení od Boha, aby člověk věděl všechno, co je nutné pro život (**spasení**) a zbožnost (**posvěcení**). Někteří do Písma zařazují i apokryfy jako deuterokanonické spisy (tj. ty, které nemají takovou váhu jako Starý a Nový zákon).³

Současné křesťanství

Jak už bylo řečeno, křesťanství má tři hlavní odnože s odlišnou věroukou: východní pravoslaví, římský katolicismus a protestantismus. Pokusíme se stručně vystihnout jedinečnost každé z nich.

Historický vývoj tří odnoží

Každá ze tří větví křesťanství tvrdí, že navazuje na původní apoštoly. Římský katolicismus odvozuje svůj vznik od apoštola Petra a považuje papeže (římského biskupa) za Petrova duchovního nástupce. Protestantismus vidí svůj původ v návratu k Novému zákonu. Východní pravoslaví prohlašuje, že vzniklo díky církvi, kterou podle něj založili apoštolové a církevní otcové v prvních stoletích existence křesťanství. Východní pravoslaví se rozvinulo v řecky mluvící církve, která má své kořeny v křesťanství soustředěném v Alexandrii na severu Afriky. Z římského katolicismu se vyvinula latinsky mluvící církev, k jejímuž vzniku přispělo rané křesťanství v severoafrickém Kartágu. Kartágské křesťanství nakonec zakotvilo v Římě a centrem alexandrijského se stala Konstantinopole. Od 4. století se rozdílily mezi nimi postupně prohlubovaly a k oficiálnímu rozštěpení došlo r. 1054 kvůli odlišnému pohledu na autoritu papeže, liturgii, církevní kalendář a „filioque“ klauzuli (viz následující odstavec).⁴

Východní pravoslaví se s oblibou prohlašuje za církev sedmi koncilů.⁵ Jedná se o prvních sedm církevních sněmů, přičemž poslední z nich se konal r. 787 v maloasijském městě Nicea (Nikaja). Všechny tři větve křesťanství se ztotožnily s rozhodnutími těchto sedmi koncilů, až na dvě výjimky. Protestanti nepřijímají rozhodnutí sedmého koncilu ohledně podpory používání ikon. Katolíci zase dodávají tzv. „filioque“ klauzuli, která říká, že Duch svatý vychází z Otce i Syna.⁶ Katolická církev nadále svolává církevní koncily, jejichž závěry pravoslavní i protestanti odmítají. Prvních sedm koncilů v podstatě etablovalo doktrínu o Trojici a o Kristovu stoprocentním lidství i božství.

Dnes se římský katolicismus a protestantismus rozšiřuje téměř do všech národů světa. V pravoslaví existuje 13 samostatných církví (oficiálně uznávaných za samosprávné) a přibližný počet jejich členů je následující: Rusko (50 – 70 000 000), Rumunsko (17 000 000), Řecko (9 000 000), Srbsko (8 000 000), Bulharsko (8 000 000), Konstantinopol (6 000 000), Gruzie (5 000 000), Antiochie (750 000), Polsko (750 000), Kypr (450 000),

Alexandrie (350 000), Albánie (210 000 v r. 1944, než bylo křesťanství postaveno mimo zákon) a Jeruzalém (60 000).

Křesťanské doktríny

Historický vývoj východní a západní církve i protestantismu zachycuje publikace *The History of Christianity*, která se zabývá studiem relačních koncepcí. Zde se zaměříme na to, v čem jsou si tyto tři odnože podobné a v čem se liší. [Samozřejmě, že v každé z nich existují liberálové, kteří by s následujícími výroky nesouhlasili.]

	Východní pravoslaví	Římský katolicismus	Protestantismus
Bůh	Bůh je osobní, ale nepoznatelný. Musí se o něm přemýšlet mysticky, nikoli logicky, ale ani ne panteisticky, poněvadž Bůh a člověk si zůstávají vzdálení. ⁷	Bůh je osobní a poznatelný, ale pouze prostřednictvím církve. Má mystický zevnějšek, člověk ho však poznává prostřednictvím logického pochopení posvátné římskokatolické tradice.	Bůh je osobní a poznatelný. Všechna Boží tajemství nelze poznat, protože Bůh je nekonečný, ale to, co nám zjevil, lze poznat na základě logické úvahy.
Trojice	Všechny tři větve věří v jednoho Boha, který existuje ve třech různých věčných osobách.		
Kristus	Všechny tři větve věří v Kristovo dokonalé božství a dokonalé lidství.		
Vzkříšení	Všechny tři větve věří v Ježíšovo tělesné vzkříšení a v tělesné vzkříšení věřících.		
Druhý příchod	Všechny tři větve věří, že se Ježíš se v těle vrátí na tuto zem.		
Nebe a peklo	Všechny tři větve věří v nebe pro věřící a v peklo pro zatracené.		
Ikony	Východní církev po velkém vnitřním zápase (v 8. století) dospěla k závěru, že ikony jsou cennými připomínkami, které podporují úctu a lásku k tomu, koho představují. Každý, kdo zničí nějakou ikonu, má být exkomunikován.	Západní církev vždycky chápala ikony jako prostředky (nikoli předměty) uctívání. V západní církvi převládají sochy, zatímco ve východní obrazy.	Protestanti odmítají jakékoli ikony jako modlářství – v tom souhlasí s pravoslavnými ikonoklasty 8. století. Soustřeďují se spíše na hudbu a literaturu, což jsou jediné novozákonní umělecké formy.
Duch svatý	Východní církev zdůrazňuje, že Duch svatý je zdrojem veškeré její autority. Jeho mystická přítomnost řídí Bibli, sedm církevních konciliů, kněží i všechny laiky. Pravoslavní jsou přesvědčeni, že katolíci ustanovili místo něho jako autoritu papeže a protestanti Bibli (<i>sola Scriptura</i>). Tvrdí, že Duch svatý vychází z Otce, <u>ne</u> ze Syna (tj. odmítají katolickou klauzuli „filioque“). ⁸	Římští katolíci věří v odděleného, jednoznačně určeného Ducha svatého, ale ohledně své autority jsou závislí na Vatikánu a církevních koncilech. Vyskytuje se mezi nimi rovněž charismatický prvek, který východní církev postrádá, a přiklání se k „filioque“ klauzuli, podle níž Duch svatý vychází z Otce <u>i Syna</u> .	Protestanti věří v Ducha svatého, který se podílí na znovuzrození, přebývá ve věřících, křtí je a zapečetuje, zatímco svět usvědčuje z hříchu, spravedlnosti a soudu. Jsou přesvědčeni, že Duch inspiroval pisatele Bible, z níž pochází veškerá autorita. Existuje též protestantské charismatické hnutí. (Toto hnutí vlastně v protestantismu vzniklo – kolem r. 1900.)
Bible	Pravoslavná církev věří, že je to Duch svatý, ne pouze Bible, kdo nás uvádí do veškeré pravdy.	Katolíci jsou přesvědčeni, že Písmo interpretuje církev. Bible je produktem církve, ne naopak.	Protestanti věří v <i>sola Scriptura</i> – postačitelost samotné Bible. Ona posuzuje církev, ne

	Proto pravoslavní považují postačitelnost Bible (<i>sola Scriptura</i>) za hřích reformace. Jejich Bible používá řecký (LXX) Starý zákon, obsahuje rovněž apokryfy a Nový zákon.	Význam Písma tudíž určuje papež a církevní koncily. Katolíci používají židovský Starý zákon a řecký Nový zákon, jak ho překládá latinská Vulgáta v 5. století. Apokryfní spisy byly do Bible přidány r. 1546. ⁹	naopak. Protestanti nezařadili apokryfy do Písma, protože z nich Ježíš nikdy necitoval a ani apoštolové se na ně nikdy neodvolávali jako na autoritativní Písmo.
Člověk	Východní církev se v tomto bodě od zbývajících dvou větví diametrálně liší. Pravoslavní věří, že se člověk stává bohem – ne v panteistickém smyslu, ale postupným zbožněním. Athanasius prohlásil: „Bůh se stal člověkem, aby se lidé mohli stát bohy.“ Tomuto procesu se říká „theosis“.	Katolíci pokládají člověka za bytost od početí a věří, že se z ní nakonec stane bezhříšný jedinec. Několik lidí je už svatých, zbytek projde očištěním, ale nikdo není ani se nestane něčím, co by se dalo nazvat bohem.	Protestanti jsou přesvědčeni, že člověk je živou bytostí od početí (nebo narození nebo od doby mezi tím). Lidé zůstanou odlišnými jedinci i jako vzkříšené bytosti někde na věky. Jsou-li spaseni, stanou se svatými a čeká je nebe. Nevěřící jsou zatraceni a jejich údělem je ohnivě jezero. Lidé se však nikdy nestanou něčím, co by se dalo nazvat bohem.
Spasení	Pro východní pravoslaví je spasení proces theosis – člověk se stává bohem. Začíná to křtem v církvi. Zpravidla se člověk narodí a nechá pokřtít v některé z národně autonomních pravoslavných církví. Potom proces zbožnění pokračuje, aby se člověk proměnil v boha prostřednictvím mystického díla Ducha svatého. ¹⁰	Podle římskokatolické církve je člověk spasen vírou v Krista za přispění úkonů obsažených v sedmi církevních svátostech. Jedná se o proces, ale ne v tom smyslu, že by docházelo k proměně v boha. Nicméně se nikdy neví, zda je nějaká osoba spasena. Bude spasena, jestliže vykoná dostatečně množství práce prostřednictvím církve. Z uvedených tří větví pouze katolíci věří, že je možné, aby byl nekřesťan spasen, a to na základě dobrých skutků. ¹¹	Protestanti jsou přesvědčeni, že spasení lze získat jedinečně vírou (<i>sola fide</i>) z pouhé Boží milosti (<i>sola gratia</i>), jak je to zjeveno v samotné Bibli (<i>sola Scriptura</i>). Člověk je zachráněn díky rozhodnutí přijmout Krista.
Liturgie	Pravoslavní jsou velmi citliví na to, aby měli správnou liturgii. Říkají, že církev je ve skutečnosti určena správnou věroukou a vede ke správnému uctívání. A správné uctívání je ta pravá liturgie.	Katolíci jsou velmi liturgičtí, ale na rozdíl od pravoslavných ji mohou měnit (např. sloužit mši v rodném jazyce místo v latině), jestliže to potvrdí koncil.	Protestanti nepovažují liturgii za něco posvátného. Většina je přesvědčena, že apoštolové žádnou církvi nepředepsali.
Hřích	Pravoslavní nevěří v dědičný hřích. Popírají,	Katolíci se drží Augustinova pojetí	Většina protestantů souhlasí s Augustinovým

	že by člověk zdědil hříšnou povahu. Lidé se rodí jako dobří a hřích je pro ně otázkou volby. Všechny hříchy jsou osobní. Basileus Velký prohlásil: „Nevracej se zpátky do minulosti, abys hledat zlo a představoval si, že existuje dědičná hříšná povaha“ [Cyril z Jeruzaléma, Catech 13.2].	dědičného hříchu – člověk se narodil s vinou zděděnou v důsledku Adamova hříchu. Tento hřích musí být předtím, než se člověk může postavit před Boha, odstraněn. Adam byl schopen nehřešit. Dnešní člověk to nedokáže.	pojetím dědičného hříchu, ale podrobněji je rozpracovávají. Tvrdí, že existují tři druhy hříchu: 1) přičtený hřích – vina zděděná od Adama jako příslušníka lidské rasy, 2) přirozený hřích – tendence dělat věci, které se Bohu nelíbí, a 3) osobní hřích – dělání těchto věcí.
Tradice	I když tradice zaujímá nižší postavení než Písmo, pro východní církve je mimořádně důležitá. Tradice (zejména prvních sedm církevních koncílů) a Písmo jsou výsledkem mystického díla Ducha svatého, nicméně všeobecně se má za to, že čím je pramen starší, tím je lepší.	Tradice tvoří hlavní část římského katolicismu. Ve skutečnosti je hlas Vatikánu a všech církevních koncílů v průběhu staletí považován za „posvátnou tradici“. Podle této tradice se řídí všechno – od Písma až po svátosti.	Pro protestanty je jedinou přijatelnou tradicí novozákonní učení apoštolů. Většinou souhlasí s prvními šesti církevními koncily, ale nepokládají je za svaté. Poněvadž se protestanti drží Nového zákona 1. století, všechny ostatní tradice vznikly z popudu lidí a nejsou povinné.
Marie a svatí	Marii a svaté, obzvláště apoštoly, mají pravoslavní ve velké úctě. Modlitby k nim, zejména v přítomnosti ikon, pomáhají člověku sjednotit se s Duchem svatým a proměňovat se v boha (<i>theosis</i>). Věří, že Marie zůstala pannou, ale ne v její neposkvrněné početí.	Římští katolíci se modlí ke svatým, ale Marie zaujímá mnohem významnější postavení. Mnozí ji považují za prostředníka, který se spolu s Kristem přimlouvá za člověka, aby se dostal k Bohu. K Synovi přicházíte prostřednictvím jeho matky Marie. Římští katolíci věří v Mariino celoživotní panenství a její neposkvrněné početí. ¹²	Protestanti se nemodlí k Marii ani svatým, protože to Kristus ani apoštolové nikdy nedělali. Odmítají, že by Marie zůstala pannou, protože v Novém zákoně se píše, že měla další děti. Popírají rovněž její neposkvrněné početí, protože podle Bible byl takto počat pouze Ježíš.

Hodnocení

Východní pravoslavná církev se nepochybně zasloužila o to, že etablovala doktrínu o Trojici a o Kristovu stoprocentním božství i lidství. Zůstala také věrná závěrům svých prvních sedmi koncílů a učení církevních otců té doby. Nicméně jak můžeme vědět, že tito církevní otcové měli pravdu? Také se zdá, že pravoslavné pojetí Boha odporuje Starému i Novému zákonu, jež povzbuzují lidi, aby poznávali Hospodina (Izajáš 1,10-18; 1. list Korintským 11,1). Jejich alegorický a zduchovnělý názor na Písmo je v souladu s jejich mysticismem, ponechává však člověka bez jakéhokoli objektivního způsobu určení pravdy. Koncept *theosis* je nebiblický a ostatní křesťané ho nekompromisně popírají.

Římskokatolická církev lze připsat k dobru její konzistentní stanovisko k morálce a věrnost základní doktríně o Bohu, Trojici a o Kristovu dokonalém božství i lidství. Kromě toho si velmi váží Písma a věří, že Ježíšova smrt je nutná, aby mohlo být zapláceno za hřích.

Problémy římského katolicismu pocházejí z jeho vlastní „posvátné tradice“, která není konzistentní s Biblí ani sama o sobě. Zavedla je do mnohopapežství, křížáckých válek, inkvizice a různých mocenských bojů. Ani představa neomylnosti tradice neodpovídá dalším církevním koncilům, které ji mění. Katolický pohled na hřích se shoduje s biblickým pojetím, tak jako přesvědčení o nutnosti Kristovy smrti. Nicméně tvrzení, že Kristova smrt není dostatečná a že spasení vyžaduje naše dobré skutky, které vykonáme prostřednictvím církevních svátostí, vychází z tradice, ne z Písma.

Neslavnější **protestantský** výrok je Lutherovo prohlášení *sola Scriptura*. Toto je základní princip protestantismu, který protestantům poskytuje neměnné se konzistentní měřítko, pomocí něhož posuzují všechny věci. Jejich pojetí Boha, Kristova dokonalého božství i lidství, hříchu, Ducha svatého a spasení – to všechno pochází z jednoho neomylného a neměnného zdroje. Toto protestantům umožňuje vysvětlit všechny poapoštolské omyly tradice jako hříšné. Největším selháním protestantismu je jeho neschopnost zůstat věrný svým vlastním základům. Kvůli odlišným názorům na věroučné otázky a církevní praxi se rozdělili do různých denominací. Hlásají *sola Scriptura*, ale nežijí podle toho. Skutečností je, že každá denominace se řídí svou vlastní tradicí. I když protestanti tvrdí, že pro spasení je nezbytná a postačitelá víra v Kristovu smrt, mají tendenci přidávat k tomu věci jako křest, členství v církvi a panství – minimálně nepřímo.

Opakování

Ke každé z prvních čtyř otázek nabízíme tři odpovědi. Zakroužkujte z nich tu, kterou považujete za správnou. Potom vyhledejte autorovy odpovědi v příloze A, abyste zjistili, která odpověď je správná a proč ty zbývající správné nejsou.

1. Všichni křesťané z „hlavní linie“ věří, že
 - A. Boha lze osobně poznat.
 - B. Bůh nás zná osobně.
 - C. Bohu o nás jde.
2. Ne všichni křesťané věří v
 - A. autoritu Nového zákona.
 - B. to, že Kristova smrt byla nutná, aby bylo zapláceno za hřích.
 - C. to, že chce-li člověk být spasen, musí přijmout Krista.
3. Podle křesťanství
 - A. všechno stvořil Bůh.
 - B. všechno bylo stvořeno z ničeho.
 - C. všechno bylo stvořeno, aby to nakonec bylo zničeno.
4. Která z tří větví křesťanství má nejstarší zdroj, který je pro ni autoritou?
 - A. východní pravoslaví
 - B. římský katolicismus
 - C. protestantismus
5. V které jedné věci se všichni křesťané shodují?
 - A. Ježíš vstal z mrtvých v těle.
 - B. Všichni nevěřící půjdou do pekla.
 - C. Duch svatý vychází z Otce i Syna.

Islám

Úvod

„Islám“ znamená „podřízenost“, „poddanost“. Vyznavač islámu je známý jako **muslim**, „ten, kdo se poddává, podřizuje“. Muslimové věří, že se mají podřizovat jednomu jedinému Bohu – **Alláhovi**. Islám je tedy monoteistické náboženství. Kromě toho muslimové věří, že Mohammed je Alláhův největší a poslední prorok. Právě prostřednictvím Mohammeda zjevil Alláh svou vůli.

Islám je náboženství, které se v současnosti nejrychleji šíří. V r. 1983 bylo ve světě přibližně 450 mil. muslimů, zatímco r. 2003 už 1,3 miliardy – 20 % celkové populace. V r. 1990 byste ve Spojených státech našli pouhých 30 mešit, dnes je jich tam přes 3 000, přičemž v průměru téměř každý týden přibývá nějaká nová. Islám je momentálně druhým nejrozšířenějším náboženstvím po křesťanství.

Historie

Mohammed (mezi muslimy známý jako „Prorok“), zakladatel islámu, byl arabský obchodník z Mekky, který se narodil kolem r. 570 a zemřel r. 632 po Kr. Když mu bylo 25 let, oženil se s bohatou čtyřicetiletou vdovou Chadídža. Díky tomuto bohatství Mohammed nemusel tolik pracovat, a tak často odcházel do jedné jeskyně za Mekkou, kde trávil hodiny v hlubokých meditacích. R. 610 Mohammed oznámil, že ho navštívil anděl Gabriel, který mu přikázal, aby „přednášel (mluvil) ve jménu Pána“.¹ Poselství, které později přijal, se stalo základem **Qur'an (koránu)**. Na základě návštěv anděla Gabriela Mohammed uvěřil tomu, že je Božím prorokem, který vyvede svůj národ z mravního úpadku, modlářství a polyteismu. Mohammed začal učit o jediném pravém Bohu, který se jmenuje Alláh. Jeho učení nebylo v polyteistické společnosti té doby populární. Mnozí si mysleli, že Mohammeda posedl **džin** (démon), a on sám se určitou dobu domníval, že skutečně je posedlý.

Chadídža zemřela r. 619 a brzy se Mohammed znovu oženil s jednou ženou z Mekky, která se jmenovala Sawda. Potom si vzal ještě Aišu, dceru **Abú Bakra**. Ten se jednoho dne stal prorokovým nástupcem jako hlavní **kalif** (náboženský vůdce). Mohammed se postupně oženil s dalšími sedmi ženami.²

Říká se, že koncem svého pobytu v Mekce Mohammed navštívil nebe. Podle islámské tradice ho jednou v noci anděl Gabriel přenesl z Mekky do Jeruzaléma (proto má Jeruzalém pro islám takový význam) a potom prošel sedmým nebem, kde se setkal se všemi proroky, kteří byli před ním. Nakonec se Mohammed dostal do Boží přítomnosti, kde dostal konkrétní pokyny ohledně islámského uctívání Alláha každodenními modlitbami (**salát**).³

V r. 622 odešel Mohammed z Mekky do Medíny, aby unikl před sílícím pronásledováním. Tento odchod je známý jako **hidžra**. V Medíně kázal o Alláhovi a monoteismu a nabádal všechny lidi, aby se vrátili k pravé Abrahamově víře. Jeho první kázání v Medíně zaznělo v pátek, a proto se společná islámská bohoslužba koná vždy v pátek. V období pobytu v Medíně se Mohammed modlíval tváří obrácenou k Jeruzalému, jak to tehdy ve městě dělali Židé. Tady začal organizovat loupežná přepadení karavan, které putovaly do Mekky. Židé v Medíně odmítli Mohammedovo prohlášení, že je pravý prorok. Mohammed z toho byl zklamaný, a tak své následovníky vedl k tomu, aby se modlili raději s tváří obrácenou k Mekce než k Jeruzalému. Právě v té době se začal Mohammed stavět vůči judaismu velmi nepřátelsky. Když Mohammed žil v Medíně, byl napaden obyvateli Mekky. Během tohoto útoku nabyl Mohammed dojmu, že se místní Židé proti němu s těmito lidmi spojili, aby ho zničili. Mohammed však v tomto boji zvítězil a jeho podezření ho vedlo k tomu, že všechny Židy nechal popravit a jejich ženy s dětmi prodal do otroctví.

Mohammed v době svého osmiletého pobytu v Medíně získal značnou moc. R. 630 se spolu s 10 000 svých stoupenců vypravil do Mekky a dobyl ji. V r. 632 zemřel a jeho nástupcem se stal Abú Bakr jako kalif. Kolem r. 750 se islám rozšířil do Číny, Indického oceánu a na západ až do Maroka a na Iberský poloostrov.

Věrouka

Pět základních muslimských doktrín

1. Existuje pouze jeden jediný Bůh.
2. Bylo mnoho proroků včetně Noeho, Abrahama, Mojžíše, Ježíše a Mohammeda.
3. Bůh stvořil anděly, někteří jsou zlí a někteří dobří.
4. Korán je úplné a konečné Boží zjevení.
5. Blíží se den posledního soudu, po němž věřící půjdou do nebe a ztraceni do pekla.

Kromě těchto pěti ústředních doktrín existuje pět pilířů islámské praxe:

Pět pilířů

1. Jediné, co člověk musí udělat, aby se stal muslimem, je vyznávat svou víru (vyznání víry se říká šaháda) slovy: „Není boha kromě Alláha a Mohammed je jeho prorok.“
2. Musí se modlit salát, zpravidla pětkrát denně.
3. Muslim každoročně drží v měsíci ramadánu půst (tzv. saum).
4. Dává almužny (zakát) chudým, 1/40 z příjmu.
5. Během svého života musí každý muslim, který je toho schopen, vykonat pouť do Mekky (hadždž).

Bůh

Islám je přísně monoteistické náboženství. Muslimové vehementně napadají křesťanskou doktrínu o Trojici a obviňují křesťany, že uctívají tři bohy. V Koránu čteme: „A věřte v Boha a posly Jeho a neříkejte: „Trojice!“ Přestaňte, a bude to tak pro vás lepší. Bůh vskutku je jediným Bohem“ (*súra* 4,171). Základním atributem, který popisuje Boha v islámu, je jeho absolutní jednota. „Řekni: Jeden je Bůh, Bůh věčný, neplodí a není zplozen. A nikdo mu není roven“ (*súra* 112). Islám učí, že Bůh nemá žádného partnera ani společníka. Bůh je jednota a singularita. Právě kvůli tomuto důrazu na Boží jednotu se v islámu považuje za největší hřích **širk**, kterého se člověk dopouští, když k Bohu někoho přidružuje. Alláh je také absolutně spravedlivý a podle islámu i Bohem lásky.

Zajímavým charakteristickým rysem islámu je, že vidí v Alláhovi ztělesnění absolutní vůle. Důvodem, proč jsou všechny jeho činy v jednotě, je fakt, že je všechny chce. To, že prosazuje svou vůli, se dá poznat podle jeho různých pojmenování, i když se z žádným z nich neztotožňuje. Působení Alláhovy vůle lze rozpoznat z jejích účinků, přestože je sama o sobě nevyzpytatelná. To vysvětluje protikladnost některých Božích jmen. Např. Bůh je „ten, kdo svádí na scestí“ i „ten, kdo vede“.⁴

V oblasti věrouky o Bohu muslimové tvrdí, že z něho pochází jak dobro, tak zlo. Je to nevyhnutelné kvůli důrazu na božskou vůli. Všechno, co si Alláh vybere, je dobré. Základem všeho dobra je tedy Alláhova vůle, ne jeho podstata.

Alláh je též dokonale nepoznatelný. Poněvadž všechno vychází z Alláhovy vůle, jejíž důsledky jsou někdy rozporuplné a nereflektují žádné absolutní bytí, Alláhova povaha je zcela nepoznatelná.⁵ Božská vůle představuje definitivum, za něž nepronikne žádný rozum ani zjevení. Alláh stojí v každém směru tak vysoko nad lidmi, že ho člověk není schopen osobně poznat.

Lidstvo

Korán učí, že tím, kdo stvořil lidi, byl Alláh. Hlavním cílem lidské rasy je poslouchat Alláha a podřizovat se mu. Během tvoření Alláh vdechl člověku svého ducha, což se však neshoduje s křesťanským stvořením člověka „do Boží podoby“. Podle islámu byly božskými vlastnostmi, které Alláh prostřednictvím svého ducha člověku svěřil, schopnost poznávat, rozhodovat se a jednat.⁶

Lidé byli stvořeni jako nevinní a svobodní jedinci, ale rozhodli se pro hřích proti Alláhovi (pád). V islámu se nicméně nesetkáváme s učením o dědičném hříchu. Z muslimské perspektivy byl pád pouze jedním omylem na straně Adama a Evy, který byl dokonale odpuštěn, když činili pokání. Toto jejich provinění nemělo žádný další vliv na povahu člověka a ostatní stvoření.⁷ Člověk se nerodí jako hříšník a doktrína o jeho hříšnosti nemá

v islámu na čem stát. Přestože lidské bytosti nejsou hříšné a nemají pádem poznamenanou povahu, jsou skutečně slabé, chybuji, nedokonalé a neustále na Alláha zapomínají.

Morálka

Podle ortodoxního islámu není smyslem života člověka poznat Boha a proměňovat se do jeho podoby, ale pochopit jeho vůli a se stále větší poslušností se řídit jeho příkazy.

Spasení

Z islámského hlediska nejsou lidské bytosti o nic víc „padlé“ než „spasené“. Jelikož nejsou padlé, nepotřebují spasitele. Protože však nejsou „spasené“, musí dělat dobré skutky (pět pilířů), a to eticky, což jim ve spojení s vírou (shrnutou v pěti bodech) zajistí spasení. Spasení je vlastně nesprávný termín, neboť člověk potřebuje spasení tehdy, když se nachází v bezvýchodné situaci, z níž nemá naději se dostat. Lidé však v této situaci nejsou, protože muslim si může zasloužit nebe svými dobrými skutky.

Podle koránu (*súra* 10,109) se musí muslim, který doufá, že ho nepostihne Alláhův hněv a pekelná muka, horlivě snažit plnit požadavky obsažené v pěti pilířích. „Ti, jichž váha těžká bude, těm dobře povede se. Ti, jichž váha lehká bude, budou oni, jichž duše záhubě propadly a v pekle přebývají budou věčně“ (*súra* 23,102-103). Tento úsek z koránu vyjadřuje islámský názor, že se člověk dostává do nebe prostřednictvím dobrých skutků. V islámu neexistuje něco takového jako záruka či jistota nebe.

Z výše uvedeného výkladu a toho, co nacházíme v koránu, je jasné, že islám je stejně jako křesťanství a ortodoxní judaismus výlučné náboženství. (Jedině ono je pravé a všechna ostatní, která s ním nejsou v souladu, jsou falešná.) Jinými slovy, nejste-li muslim (tím je ten, kdo věří v pět muslimských doktrín a pět pilířů – přičemž jednou z nich je vyznání, že Mohamed je největší prorok), čeká vás věčný trest v pekle.

Posvátné spisy

Islám uznává celou řadu posvátných spisů, které dal Alláh lidem v průběhu dějin. Muslimové však tvrdí, že pouze korán je důvěryhodný, zatímco jiné posvátné spisy je třeba brát s rezervou, protože se nedochovaly jejich původní rukopisy. Prohlašují, že biblické příběhy byly zapsány o mnoho století později a nelze je považovat za neomylné. Jelikož byly zaznamenány starověkými jazyky, které zanikly, není možné získat přesný překlad. K posvátným islámským spisům nicméně patří:

A. Korán – Jedná se o Alláhovo inspirované slovo, které bylo dáno lidem prostřednictvím proroka Mohammeda.

Mohammeda **a nahrazuje všechny jiné posvátné spisy včetně Bible. Pouze ono obsahuje neomylné a důvěryhodné zjevení pro dnešní dobu.** Korán se od doby svého vzniku nezměnil. Jde o svatou knihu islámu a nejposvátnější spis tohoto náboženství. Muslimové věří, že korán obsahuje vlastní Alláhova slova, ne slova Mohammeda, jemuž byla dána. Podle muslimské tradice Mohammeda navštívil anděl Gabriel a předal mu tato slova přímo od Alláha. Mohammed svá zjevení nezapsal, předával je ústně. Mnohá z nich sice byla zaznamenána ještě za Mohammedova života, ale netvořila celek. Teprve po Mohammedově smrti jeho oddaní následovníci začali shromažďovat prorokova slova a zpracovávat je. Z těchto spisů, které vhodným způsobem sestavili, vznikl korán. Obsahoval Alláhova slova moudrosti, pravdu a příkazy určené jeho stvoření. Muslimové považují korán za více než jen knihu. Věří, že existoval celou věčnost v nebi spolu s Alláhem, nicméně odděleně od něho. Je vyjádřením božského. „Chcete-li to srovnat s něčím v křesťanství, musíte korán přirovnat k samotnému Kristu. On byl vyjádřením Boha mezi lidmi, a podobně to platí o koránu.“⁸

Korán (což znamená „přednes, čtení, recitace“) byl zjeven v arabštině.⁹ Skládá se ze 114 kapitol (*súr*) a zabývá se hlavně tím, čemu a jak mají lidé podle Alláha věřit a oč mají usilovat v oblasti morálky. Hlavním tématem je naprostá podřízenost Alláhově vůli. Nicméně korán též učí, 1) že je pouze jeden svrchovaný Bůh (3,191; 5,73; 112,1-4); 2) že přijde konec světa a den soudu (3,30; 35,33-37); 3) že ti, kdo nejsou muslimy, půjdou do pekla (3,13; 19,49); 4) že ty, jejichž dobré skutky převáží nad zlými, čeká ráj (3,135; 7,8-9; 21,47); 5) společenskému a etickému chování v islámské společnosti; 6) antižidovským a antikřesťanským postojům (5,51; 9,29); 7) že muslimové by měli zabíjet vzdorující nevěřící (47,4).

Islám tvrdí, že korán sám o sobě je zázrak. Ve skutečnosti to byl jediný zázrak, který Mohammed nabídl svým posluchačům. Islám říká, že korán je zázračný ve svém literárním stylu, dokonalém uchování, jednotě, vědecké přesnosti a v tom, že ho vytvořil negramotný Mohammed. Islám hlásá, že pouze arabská verze koránu je inspirovaná, takže ten, kdo neumí číst arabsky, nedokáže tento zázrak pochopit.

B. Hadíth (Hadís) – Jedná se o sbírku výroků a činů Mohammeda nebo jeho významných druhů. Ve skutečnosti jde o psané islámské tradice. Islám většinou staví hadíth velmi vysoko, nicméně nedosahuje úrovně koránu.

Hadíth se řadí hned za korán, jehož je doplňkem. Pomáhá vysvětlovat a objasňovat svatý korán a prezentovat ho v praktičtější podobě... Kdybychom my muslimové nestudovali hadíth a neřídili se jím, naše poznání islámu by bylo neúplné a nestabilní. Ani laik nemůže pochopit islám, jestliže ignoruje hadíth.¹⁰

C. Další svaté knihy – Kromě koránu a hadíthu existují ještě tři jiné knihy, které obsahují božské zjevení. Podle islámu Alláh dal zjevení čtyřem velkým prorokům, které tito muži zapsali. Mojžíš obdržel Taurat (tóru), David Zabur (žalmy), Ježíš Indžil (evangelium) a Mohammedovi byl dán korán. Islám tvrdí, že korán se jako jediný z těchto spisů zachoval ve své původní, neporušené podobě. Všechny ostatní byly během staletí poznamenány nesprávnými překlady, chybami při opisování, ztrátou rukopisů a záměrnými změnami. Korán tudíž je jedinou svatou knihou, které se dá věřit.

Mohammed

Mohammed je posledním Alláhovým prorokem, který předčí všechny ostatní, neboť lidem předal poslední a dokonalé Boží slovo. Mohammed zaujímá v islámské kultuře tak významné postavení, že muslimové nebudou tolerovat žádné jeho znevážení, i když si sami dovolí takto zaútočit na Alláha. Mohammedovy výroky (hadíth) a zprávy o jeho činech (sunna) patří k předním dílům muslimské literatury. Považují se za neinspirované záznamy inspirovaného života. Většina muslimů věří, že jejich poznání islámu bude neúplné a labilní, když nebudou studovat hadíth a řídit se jím.¹¹ Ortodoxní islám nepovažuje Mohammada za boha. Mluví však o něm jako o nejoblíbenějším člověku, nejmávanějším ze všech apoštolů a nejlepším proroku. Starý a Nový zákon křesťanské Bible prý obsahuje proroctví o Mohammedovi, jeho zázrak(y) je (jsou) pečeti, kterou Nejvyšší Bůh potvrdil jeho výroky, jeho život dokazuje, že je největším prorokem. Podle jedné tradice je Mohammed schopen přimlouvat se u Alláha za lidi, zatímco všichni ostatní proroci nejsou tohoto úkolu hodni.

Ježíš Kristus

Islám hlásá, že Ježíš byl lidská bytost, Boží prorok, kterého nahradil Mohammed. V koránu se dočteme také o tom, že Kristus se narodil panně, označovali ho za Mesiáše, dělal zázraky, byl bezhříšný a nazývali ho Slovo Boží. Islám popírá, že Kristus byl Božím Synem a že vstal z mrtvých. Netvrdí také, že Kristus zemřel na kříži, ale učí, že místo něho byl ukřižován Jidáš Iškariotský.

Současný islám

Po Mohammedově smrti se islám rozdělil do dvou základních větví – na sunnity a šíity. Sunnitě svým počtem značně převyšují šíity - tvoří asi 80 % všech muslimů. Tyto sekty vznikly kvůli politickému sporu ohledně toho, kdo by měl vést islám po Mohammedově smrti. Poněvadž Mohammed před svou smrtí neustanovil žádného vládce (kalifa), sunnitě zastávali názor, že by tohoto nástupce měli zvolit lidé. Šíité (strana Alího) byli přesvědčeni, že dalším kalifem by měl být nějaký Mohammedův příbuzný. To by znamenalo, že by se jím stal Mohammedův bratranec a zeť Alí. „Proto šíitové odmítají legitimitu prvních tří islámských kalifů a považují je za lidi, kteří záměrně zbavili Alího jeho oprávněných nároků.“¹²

Šíité – Šíité věří, že člověk je navzdory prorockým spisům, které by ho měly vést, zmatený. Proto Alláh nadpřirozeným způsobem určil duchovní vůdce (imám – obdoba katolického papeže), aby jim pomohl interpretovat korán. Pro šíity představuje imám v náboženských záležitostech neomylnou autoritu. Praví imámové odvozují svůj původ přímo od Alího. Šíité věří, že v pořadí 12. imám nezemřel, ale si ho Alláh vzal k sobě. Ten se vrátí na zem jako mahdí, očekávaný mesiáš, který se stane nositelem vítězství náboženství a ohlásí poslední soud.¹³

Imámové prostřednictvím své mimořádné duchovní autority ovládali lidi a snažili se prosazovat fundamentalistický a autoritářský výklad koránu. Nedávným příkladem tohoto vůdcovství byl Ajatolláh Chomejní, který vládl v Íránu v 80. letech 20. století. Byl typickým imámem v tom, jak učil předpisům koránu ve všech oblastech života. Náboženství a politika tudíž nejsou od sebe odděleny. Imám je nejvyšším orgánem obou.

Sunnité – Sunnité zdůrazňují autoritu zaznamenaných tradic, k nimž patří nejen korán, ale také sunna („zvyk“ – odtud sunnité odvozují svůj název). Sunnu najdeme hlavně v hadíthu.

Sunna mluví o mnoha oblastech, o nichž korán mlčí. Sunnité jsou vedeni na základě konsensu starších – skupiny učenců, kterým se říká ulamá. Jejich rozhodnutí vycházejí z koránu, sunny a dřívějších náboženských výnosů.

Sunnité jsou považováni za představitele hlavního proudu tradicionalismu. Na rozdíl od Šíitů, podle nichž by náboženství mělo prostupovat politikou a společenskými strukturami, se nesnaží o to, aby se všechny oblasti života řídily koránem. Věří tomu, že jejich náboženství lze praktikovat v jakémkoli typu vládního zřízení. Obecně se dá říct, že sunnité jsou tolerantnější k odlišnostem, a tudíž schopnější se adaptovat v jiných kulturách.

Hodnocení islámu

Korán soupeří s Alláhem

Islám učí, že Alláh je jediný věčný Bůh, a proto tvrdí, že křesťanské učení o Trojici je polyteismus. Nicméně se zdá, že muslimský názor na korán odporuje tomu, jak se dívají na Alláha. Muslimové nemají ke koránu stejný postoj jako křesťané vůči Bibli. Ta konstatuje, že je Božím zjevením, které Hospodin dal určitým lidem, kteří byli inspirováni, aby ho zapsali jako neomylné Boží slovo. Přitom používali svůj vlastní literární styl a uplatňovali svou vlastní osobnost. Korán je něco jiného, neboť podle vyznavačů islámu existoval věčně v nebi a potom byl nadiktován Mohammedovi, který jej pouze zaznamenal („korán“ znamená „recitace“). Je-li však samotný Alláh věčný, jak může být věčný i korán? Pokud Alláh není autorem koránu, odkud se korán vzal? A jestliže někdo jiný stvořil Alláha a korán, i kdyby to bylo v dávné věčnosti, potom by tento někdo byl skutečným Bohem. Jsou-li Alláh i korán stejně věční (jak tvrdí muslimové), pak Alláh není Bohem nad koránem, ale jsou věční na stejné úrovni. Pokud je korán absolutní pravda, potom by se dokonce Alláh musel koránu podřizovat.

Poddanost vede k oddělení poslušnosti od pravdy

Islám znamená „podřízenost“ nebo „poddanost“ a muslimové jsou ti, kdo se podřizují. Podřízenost sama o sobě však není žádnou předností. Ghengas Kahn, Hitler, Stalin i Saddám Husajn věřili v podřízenost. Podřízenost je cenná pouze tehdy, je-li spojena s pravdou nebo ctností, ale sama o sobě nemůže ani jednu z nich určovat. Podřízenost je jako oddanost, nadšení, motivace a entuziasmus. Sama o sobě je neutrální. Dokáže z dobrého člověka udělat lepšího a ze špatného ještě horšího. Muslimova podřízenost je jako být věrný závazku. Potom je hodnota a ctnost určována nějakou absolutistickou autoritou. Mohou to být hodnoty dobrého, ale i zlého vůdce. Muslimští teroristé měli pocit, že jsou čestní, když se podřizovali Usáma bin Ladinovi nebo Saddámu Husajnovi. V důsledku morálního pochybení, kdy se z podřízenosti stane ctnost, se i nemravnost začne považovat za chvályhodnou. Mnozí z těch, kdo nejsou muslimy, se ptají: „Jak si mohou tito lidé myslet, že je dobré zabíjet nevinné civilisty?“ Zčásti by se na to dalo odpovědět, že muslimové si cení více podřízenosti než hodnoty života. Skutečná hodnota či počestnost těchto vůdců nebo jejich ideologie se nezpochybňuje. Jakékoli otázky jdou proti podstatě podřízenosti.

Určující „Alláhova vůle“ eliminuje lidskou morálku

V islámu není místo pro svobodné rozhodnutí. Všechno je předurčeno vůlí Alláha. Muslimové věří, protože Alláh chtěl, aby se stali věřícími. Z téhož důvodu jsou nevěřící nevěřícími. Korán říká: „„Kdybychom chtěli [Alláh], věru bychom byli vyslali [on] varovatele [proroka jako Mohammed] do města každého“ (súra 25,51; závorky přidal autor tohoto materiálu). V koránu se o nevěřících dočteme: „... a před ně i za ně jsme přehradu umístili a přikryli jsme je, takže nevidí. A je pro ně jedno, zda varuješ je či nikoliv – beztak neuvěří“ (súra 36,6-10). Takže víra i nevěra – stejně jako každý dobrý a každý zlý skutek – mají společnou jednu věc: jsou Alláhovou vůlí. Nemohu-li však udělat jediné skutečně nezávislé rozhodnutí, které ovlivní mou budoucnost,

pak nesklízím to, co zasévám. Jestliže na mých morálních rozhodnutích nezáleží, pak je ve skutečnosti nedělán. Po mravní stránce nejsem lepší než nějaké zvíře nebo pařež. Pokud je celá moje vůle určována vůlí Alláha, jsem robot nebo loutka, co se morálky týče.

Bible učí o svrchovaném Bohu (List Římanům 8 a 9; List Efezským 1), ale zároveň nám říká, že máme svobodu se rozhodovat (Deuteronomium 30,19), že budeme sklízet to, co zasejeme (List Galatským 6,7-8), a že všichni, kdo chtějí, mohou přijít k Bohu (Evangelium podle Jana 3,16; Zjevení Janovo 22,17). Různí křesťané to spojují různým způsobem, nicméně konečný výsledek je ten, že člověk dělá skutečná morální rozhodnutí. Svrchovaná predestinace Boha Bible není totéž co Alláhův determinismus. Muslimský determinismus neponechává žádný prostor pro morální rozhodování.

Podřízenost Božím zákonu a zároveň pohrdání Božím charakterem je zákonictví

Muslimové věří, že Alláhovy zákony jsou absolutní. Např. v sůře 6,12 čteme, že Alláh je milosrdný jenom proto, že si milosrdenství předepsal jako povinnost, ale kdyby se vybral být jiný, nebyl by milosrdný. Islám odrazuje od jakékoli snahy poznat Boží charakter, protože podle nich je nepoznatelný.

Je to také irelevantní. Na rozdíl od Boha Bible Alláhova morálnost nesouvisí s jeho charakterem. Alláh také není nutně konzistentní a neměnný. V případě biblického Boha dochází ke změnám jeho nařízení, protože se mění podmínky, ale on sám zůstává stejný (jako teploměr). Pravou mravnost lze tedy konzistentně určit na základě pozorování Božího charakteru, který zůstává stejný ve všech dobách a ve Starém i Novém zákoně. V islámu za Božími zákony nestojí žádný konzistentní charakter.

Hospodin v celé Bibli důsledně odsuzuje lidi, kteří dodržují jeho nařízení, aniž by usilovali o jeho charakter (Izajáš 10,10-18; Evangelium podle Matouše 24,1; 1. list Korintským 11,1). Dodržování zákonů bez jakékoli vazby na charakter Zákonodárce zbavuje poslušnost veškeré mravnosti. Váš pes dovede plnit vaše příkazy, a přitom nemá žádnou morálku ani spiritualitu. Zvířata, která nejsou duchovními bytostmi, dokážou dodržovat pravidla, aniž by přemýšlela o tom, co je dobré a co zlé. Lidé jednají jako zvířata, když to takto dělají. Mohu např. dodržovat omezenou rychlost, nekrást, nezabíjet a necizoložit, a přitom být chlípny, chamtivý, nenávidět, závidět a jednat sobecky. Mohu se řídit pravidly, která lze dodržet, bez jakékoli skutečné morálky. Dodržování dodržitelných zákonů je základem zákonictví. Žijeme-li v chaosu, zákony mohou mít velký význam, ale nikdy nás nepřivedou k Bohu (1. list Timoteovi 1,8-10). Zákony nám umožňují stanovit normu pro masu a zvládat je, ale nikdy si neporadí se záměry lidského srdce – sídlem skutečné morálky. Proto se zákonictví nikdy nezabývá morálkou a islám se úmyslně soustřeďuje na zákonictví.

Shrnutí

Stručně řečeno, islám ve zkoušce pravdy selhává kvůli své vnitřní nestálosti. Mezi jeho největší slabiny patří nepoznatelnost Božího charakteru, naprostá předurčenost zlých i dobrých lidských skutků a vlastnosti Mohammeda coby proroka.

Opakování

Ke každé z prvních čtyř otázek nabízíme tři odpovědi. Zakroužkujte z nich tu, kterou považujete za správnou. Potom vyhledejte autorovy odpovědi v příloze A, abyste zjistili, která odpověď je správná a proč ty zbývající správné nejsou.

1. Podle islámu je Bůh

- A. jedna osoba, jejíž povahu lze poznat.
- B. Trojice, jejíž charakter je nepoznatelný.
- C. jedna osoba, jejíž povahu nelze poznat.

2. Islám učí, že Kristus

- A. nedělal zázraky.
- B. nežil bezhříšný život.
- C. nevstal z mrtvých.

3. Současný vůdce šíitů je známý jako

- A. imám.
- B. ulamá.
- C. Alí.

4. Korán

- A. vytvořil Mohammed v jeskyni nedaleko Mekky.
- B. napsal anděl Gabriel na zlaté desky, které předal Abú Bakrovi.
- C. je věčné Alláhovo slovo; existoval vždycky s Alláhem v nebi.

5. Která větev zastává názor, že by korán měl ovlivňovat všechny oblasti života (politiku, náboženství i kulturu)?

- A. sunnité
- B. šíité
- C. sunna

6. Spoj čarou islámský termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

islám	Mohammedův tchán a druhý vůdce islámu
muslim	Mohammedova smrt
korán	islámský vládce
Abú Bakr	ten, kdo se podřizuje
632 po Kr.	„přednes, čtení, recitace“ od Alláha
hadždž	výroky a činy Mohammeda
hadíth	poddanost
sunnité	Mahdí se vrátí na zem, aby zvítězil a soudil
šíité	cesta do Mekky
kalif	80 % islámu

Příloha A

Autorovy odpovědi na otázky z části „Opakování“

Hinduismus

1. A je správně. Hinduistický panteismus učí, že bůh = vesmír a všechno v něm. Vše, co existuje, je bůh. B není správně, protože se jedná o názor teismu, který říká, že Bůh je oddělený od světa, jehož je stvořitelem. Ani C není správně – zde máme stanovisko ateismu, který je přesvědčen, že žádný bůh neexistuje.

2. B je správně. Hinduismus učí, že bůh je všechno. Poněvadž dobro a zlo jsou protiklady a není možné, aby bůh byl zároveň dobrý i zlý, dobro a zlo jsou iluze – neexistují. A není správně, tímto postojem se vyznačuje křesťanství, které říká, že dobro vychází z absolutní podstaty Boha, zatímco zlo představuje všechno, co odporuje jeho podstatě. C také není správně. Tuto pozici zaujímá agnosticismus, který tvrdí, že dobro a zlo je reálné, ale nemůžeme je s jistotou poznat.

3. C je správně. Podle hinduismu člověk musí spasení získat prostřednictvím jedné ze tří cest. Jakmile hinduista dojde na její konec, vstoupí do nirvány. A není správně, toto je stanovisko islámu. Povinností vyznavače islámu je prostě se podřídit vůli Alláha. B rovněž není správně. Je sice pravda, že hinduisté jsou přesvědčeni, že byste se měli podřídit pravidlům své kasty, ale to není cílem tohoto náboženství.

4. C je správně. Zákon karmy hlásá, že pokud u člověka převažují dobré skutky nad špatnými, získá po reinkarnaci vyšší postavení. Pokračuje-li v tom, že koná více dobrého než zlého, nakonec bude vysvobozen ze samsáry a dosáhne nirvány. Zároveň však hinduismus učí, že dobro a zlo jsou iluze. Jak může být karmanový zákon založen na dobru a zlu, když neexistují? Jak může být někdo kvůli své špatné karmě reinkarnován tak, že zaujme nižší postavení, když nic takového jako zlo není? Jestliže dobro a zlo, správné a špatné, nelze aplikovat na to, co existuje, potom je stejně nesmyslné být dobrý jako být špatný (Schaeffer, *He is There and He is Not Silent*). B i A samy o sobě nejsou vnitřně inkonzistentní, ale nevyjadřují přesvědčivě rozpory v hinduismu.

5. Spojte čarou hinduistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

átman	zákon mravních důsledků
Brahma	duše nebo Já člověka
mókša	nejoblíbenější hinduistické posvátné spisy
samsára	hinduistický bůh stvořitel
karma	bůh udržovatel a ochránce vesmíru
Bhagavadgíta	koloběh reinkarnace
Višnu	vysvobození z koloběhu reinkarnace
monismus	bůh ničitel
Šiva	přesvědčení, že veškerá realita má stejnou podstatu

Judaismus

1. C je správně. A a B neobsahují správné odpovědi, protože chasidská, sionistická a ultrakonzervativní odnož judaismu jsou ve srovnání s ortodoxní, konzervativní a reformovanou mnohem méně významné.

2. B je správně. Pozice rabína vznikla dlouho poté, co se Izraelci vrátili z babylonského zajetí, pravděpodobně kolem r. 200 př. Kr. A není správně. Ve Starém zákoně se nikde nevyskytuje slovo „rabín“. C také není správně. I když je rabín v dnešní době považován za náboženského vůdce, neobětuje, protože judaismus nyní patří k náboženstvím, která nepřinášejí oběti.

3. C obsahuje správnou odpověď. A není správně, protože reformovaný judaismus nevěří, že Mesiáš je reálná osoba. B také není správně, neboť v tomto případě jde o ortodoxní přesvědčení ohledně Mesiáše, ne reformované.

4. C je správně. Rabínský judaismus zavedl místo obětního systému trojitou cestu ke smíření s Bohem. A ani B neobsahují správné odpovědi, poněvadž uvedené věci nenahrazovaly oběti.

5. Spojte čarou judaistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

talmud	svátek na oslavu vítězství Makabejských 25. prosince r. 165 př. Kr.
Purim	ústní zákon, který je rabínským komentářem židovských Písem
mezuzá	svátek připomínající události zaznamenané v knize Ester
Roš hašana	spojení mišny a gemary
Chanuka	připomíná vysvobození Izraelců z Egypta
mišna	Den smíření
gemara	židovský Nový rok
Jom kipur	vysvětlení a dodatky k mišně
Pesach	malá krabička obsahující části židovských Písem, která se připevňuje na zárubně dveří

Buddhismus

1. C je správně. Buddhismus učí, že celý život je plný utrpení. Aby se utrpení zbavil, musí se osvobodit od žádostivosti. A není správně, protože buddhista nachází spasení v eliminaci tužeb a žádostí. B také není správně, poněvadž většina buddhistů věří, že všechna náboženství jsou pravá, buddhismus neklade na toto učení důraz.

2. B je správně. Podle buddhismu se člověk skládá z pěti částí, jimž se říká skandhy a které se v okamžiku smrti od sebe oddělí. A není správně, neboť buddhisté se snaží odstranit utrpení spíše prostřednictvím vlastního úsilí než dodržováním pravidel nějakého mravního kodexu. C také není správně, protože cílem buddhisty je dospět k osvícení a dosáhnout nirvány, což představuje vysvobození z koloběhu reinkarnace.

3. C obsahuje správnou odpověď. Mahájánská škola hlásá, že člověk může dosáhnout osvícení v tomto životě a pak pokračovat v samsáře, aby se vrátil zpět a pomohl jiným dosáhnout nirvány. Takovému jedinci se říká bódhisattva. A není správně, protože zakladateli zen buddhismu byli Tao-šeng a Bódhidharma. B také není správně, neboť se jedná o popis kóanu.

4. C je správně. Buddha nepopíral existenci božstev, ale podle něho nebyli pro člověka v jeho každodenním životě žádnou pomocí. A ani B neobsahují správné odpovědi, neboť bázeň před bohem a uctívání boha předpokládá osobní božstvo, které buddhismus postrádá.

5. Spojte čarou buddhistický termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

Siddhártha Gautama	Monotónním opakováním Óm, mani padmé, húm (Vítej, Buddho, v našich srdcích) lze dosáhnout nirvány.
théravádský buddhismus	stav osvícení
mahájánský buddhismus	Ten, kdo dosáhl osvícení, ale vrátil se pomáhat druhým.
Buddha	Posvátné spisy théravádského buddhismu – 1 lx objemnější než Bible.
nirvána	Přesvědčení, že Buddha byl věčná bytost.
bódhisattva	Buddha
žádostivost	Přesvědčení, že Buddha byl učitel, člověk, nikoli věčná bytost.
Tři koše	Reinkarnace tibetského vládce Geduna Druby, který dosáhl buddhovství v 15. století.
zen buddhismus	příčina veškerého utrpení (v podstatě kořen všeho zla)
tibetský buddhismus	Buddhismus, který klade důraz na osobní zkušenost a sebevzdělávání.
dalajláma	„Osvícený“

Křesťanství

1. B je správně. Všechny běžné formy křesťanství věří v Boží vševědoucnost – proto nás Bůh osobně zná. A není správně, protože východní pravoslaví by prohlásilo, že Boha nelze osobně poznat. C rovněž není správně, neboť poněvadž pravoslavní i římsí katolíci by tvrdili, že Bůh s námi navazuje kontakt prostřednictvím církve (jejich).
2. Správná odpověď je C. Římsí katolíci jsou přesvědčeni, že někteří nekřesťané budou spaseni, a pravoslavní věří, že spasení je proces, během něhož se z člověka stává bůh. A není správně, poněvadž všichni křesťané věří v autoritu (ale ne nutně v dostatečnost) Nového zákona. B také není správně, neboť všichni křesťané věří v nutnost (i když ne nutně v postačitelnost) Kristovy smrti, aby bylo zapláceno za hřích.
3. B obsahuje správnou odpověď. Křesťané jsou přesvědčeni, že Bible učí, že všechny věci byly stvořeny z ničeho. A není správně, protože se jedná o stanovisko panteismu (hinduismu a buddhismu). C také není správně, neboť zničení je důsledkem pádu, ne stvoření.
4. C je správně. Protestantismus se vrací k autoritě Nového zákona. A ani B neobsahují správné odpovědi, poněvadž katolicismus i pravoslaví využívají církevní sněmy jako autority, které se objevují až po vzniku Nového zákona.
5. Správná odpověď je A. Všichni křesťané věří, že Ježíš vstal z mrtvých v těle. B není správně, neboť katolíci jsou přesvědčeni, že někteří nevěřící se přece jen dostanou do nebe. C také není správně. „I Syna“ je filioque klauzule, o níž východní pravoslavná církev tvrdí, že ji římsí katolíci přidali k výběru vedeném Duchem svatým, a tak změnili rozhodnutí koncilu.

Islám

1. C je správně. Islám hlásá, že Alláh je pouze jedna osoba. Jednou z nejdůležitějších Alláhových vlastností je jeho nerozdělená jednota. Podle islámu člověk nemůže poznat Alláhovu povahu, pouze jeho vůle je poznatelná.
2. C je správně. Podle islámu byl Kristus bezhříšný, dělal zázraky, narodil se z panny, ale poněvadž nebyl ukřižován (místo něho na kříži zemřel Jidáš), nemohl vstát z mrtvých.
3. Správnou odpověď obsahuje A. B není správně, protože jde o jednoho z vůdců sunnitů. C rovněž není správně, poněvadž Alí byl člověk, kterého šíité jmenovali Mohammedovým nástupcem, nejedná se o titul vůdce.
4. C je správně. Korán je podle islámu věčné Alláhovo slovo, které s ním sice není identické, ale vždycky existovalo spolu s Alláhem v nebi.
5. Správná odpověď je B. Šíité jsou přesvědčeni, že korán by měl řídit všechny oblasti života. Náboženství, kultura a vláda by se od sebe neměly oddělovat. A není správně, neboť sunnité považují korán za náboženskou knihu, která se nemusí uplatňovat v jiných oblastech. C rovněž není správně, poněvadž se jedná o slovo „tradice“, ne o odnož islámu.

6. Spojte čarou islámský termín v levém sloupci s jeho definicí v pravém sloupci.

islám	Mohammedův tchán a druhý vůdce islámu
muslim	Mohammedova smrt
korán	islámský vládce
Abú Bakr	ten, kdo se podřizuje
632 po Kr.	„přednes, čtení, recitace“ od Alláha
hadždž	výroky a činy Mohammeda
hadíth	poddanost
sunnité	Mahdí se vrátí na zem, aby zvítězil a soudil
šíité	cesta do Mekky
kalif	80 % islámu

Příloha B

Hinduismus

- ¹ John Ankerberg a John Weldon, *Encyclopedia of New Age Beliefs* (Harvest House Publishers, Oregon, 1996), str. 216-17.
- ² Josh McDowel a Don Stewart, *Handbook of Today's Religions* (San Bernardino, CA: Here's life Publishers, Inc., 1983), 283.
- ³ John B. Noss, *Man's Religions* (New York: MacMilla Copany, 1969), 88.
- ⁴ Mather, Nichols, *Dictionary*, 119.
- ⁵ Norman L. Geisler, *Baker Encyclopedia of Christian Apologetics* (Grand Rapids: Baker, 1999), 317.
- ⁶ McDowel a Stewart, *Handbook*, 289.
- ⁷ *Ibid.* 289.
- ⁸ Geisler, *Encyclopedia*, 639.
- ⁹ *Ibid.*, s. 81.
- ¹⁰ *Ibid.*, s. 582.
- ¹¹ Francis Schaeffer, *The God Who Is There* (Downers Grove: Intervarsity Press, 1998), s. 101.

Judaismus

- ¹ Halverson, *The Compact Guide to World Religions* (Bethany House Publisher, 1986), s. 122.
- ² *Ibid.*, s. 121.
- ³ *Ibid.*, s. 122.
- ⁴ *Ibid.*
- ⁵ Goldberg, Louis, *Our Jewish Friends* (Chicago: Moody Press), s. 15.
- ⁶ Převzato z Christian Research Institute Website. <http://www.equip.org/free/DJ602.htm>.
- ⁷ *Ibid.*

Buddhismus

- ¹ Mather & Nichols, *Dictionary*, s. 45.
- ² *Ibid.*
- ³ Ankerberg a Weldon, *America Smiles on Buddha – část 2* (Ankerberg Theological Research Institute Website).
- ⁴ McDowel a Stewart, s. 309.
- ⁵ Ankerberg a Weldon.
- ⁶ John B. Noss, *Man's Religions*.
- ⁷ Mather, Nichols, *Dictionary*.
- ⁸ J. Isamu Yamamoto, *Zest for Zen* (North Americans Embrace a Contemplative School of Buddhism Christian Research Institute Website, zima 1995).
- ⁹ Toichi Yoshioka, *Zen* (Osaka, Japonsko: Hoikusha Pub., 1978), s. 4.
- ¹⁰ D. T. Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism* (New York: Grove Press, 1964), s. 33.
- ¹¹ Yamamoto.
- ¹² *Manual of Zen Buddhism*, s. 112.
- ¹³ *Ibid.*
- ¹⁴ Suzuki.
- ¹⁵ *Ibid.*
- ¹⁶ Yamamoto.
- ¹⁷ Suzuki, s. 54 - 55.
- ¹⁸ Yamamoto.
- ¹⁹ *Ibid.*
- ²⁰ *Ibid.*
- ²¹ *Ibid.*

Křesťanství

- ¹ Walter A. Elwell, editor, *Evangelical Dictionary of Theology* (Grand Rapids: Baker Books, 1984), s. 142.
- ² *Ibid.* s. 140.
- ³ *Ibid.* s. 65.
- ⁴ Frank S. Mead, revid. Samuel S. Hill, *Handbook of Denominations in the United States* (Abingdon Press, 1995), s. 226.
- ⁵ *Ibid.*, s. 224.
- ⁶ *Ibid.*, s. 224.
- ⁷ Elwell, s. 806.
- ⁸ *Ibid.*, s. 805.
- ⁹ *Ibid.*, s. 958.
- ¹⁰ *Ibid.*, s. 806.

¹¹ *Ibid.*, s. 958.

¹² Norman Geisler a Ralph MacKenzie, *Roman Catholics and Evangelicals: Agreements and Differences* (Grand Rapids: Baker Books, 1995), s. 300.

Islám

¹ Mather & Nichols, s. 139

² *Ibid.*

³ Geisler & Saleeb, *Answering Islam* (Baker Books), s. 73.

⁴ Geisler, *Encyclopedia of Christian Apologetics*, s. 370.

⁵ *Ibid.*, s. 371.

⁶ Geisler, Saleeb, s. 39.

⁷ *Ibid.*, s. 42.

⁸ Charis Waddy, *The Muslim Mind* (New York: Longman, 1976), s. 14.

⁹ Christian Apologetics and Research Ministries website, <http://www.carm.org/islam/koran.htm>

¹⁰ Kateregga, Badru, *Islam and Christianity: A Muslim and A Christian in Dialogue* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Co., 1981).

¹¹ Geisler, Saleeb, s. 81.

¹² *Ibid.*, p. 287.

¹³ John Alden Williams, *Islam* (New York: George Braziller, 1962), p. 224.